

Vinco Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvos pasiuntinio JAV Povilo Žadeikio susirašinėjimas 1945–1953 m.

Publikacijoje pateikiamas buvusio Lietuvos marionetinės Liaudies vyriausybės vadovo ir užsienio reikalų ministro Vinco Krėvės-Mickevičiaus susirašinėjimas su Lietuvos pasiuntiniu JAV Povilu Žadeikiu po Antrojo pasaulinio karo. Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fonde surasti dokumentai ne tik atskleidžia naujas V. Krėvės gyvenimo detales, bet ir paaiškina jo politinių atsiminimų rašymo istoriją. Iš dokumentų paaiškėja, kaip į V. Krėvės atsiminimus reagavo P. Žadeikis ir kiti lietuvių diplomatai.

ĮVADAS

„Aš nesirūpinu ir niekuomet nesirūpinau, ką apie mane mano kiti, diplomatai ir nediplomatai, ir nesirūpinsiu“ (iš V. Krėvės 1952 m. gruodžio 1 d. laiško M. Biržiškai. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 118–428, laiškas Nr. 49).

Lietuvių visuomenė, prisimindama tragiškus 1940 m. vasaros įvykius, dešimtmečiais rėmėsi rašytojo, buvusio Liaudies vyriausybės vadovo ir užsienio reikalų ministro Vinco

Krėvės-Mickevičiaus politiniais atsiminimais¹. V. Krėvės liudijimai buvo svarbus šaltinis šaltojo karo metais tarptautinėje plotmėje ginant Lietuvos laisvės bylą². Tačiau nepaisant šio istorijos šaltinio išliekamosios vertės, visuomenei iki šiol neaiškios aplinkybės, kuriomis atsirado V. Krėvės atsiminimai apie Lietuvos okupaciją. Yra žinoma tik tiek, jog Pensilvanijos profesoriaus šveicaro Alfredo Senno dėka V. Krėvė 1947 m. iš Austrijos pabėgėlių stovyklos atvyko į JAV ir įsidarbines tame pačiame universitete pradėjo rašyti atsiminimus. 1950 m. JAV lietuvių žurnale „Nemunas“ buvo išspausdinti tų atsiminimų fragmentai, sulaukę prieštaringų išeivijos lietuvių vertinimų³. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Alberto Zalatoriaus parengtoje V. Krėvės atsiminimų knygoje taip pat nėra detalai paaiškintos šio istorijos šaltinio atsiradimo aplinkybės⁴. A. Zalatoriaus teigimu, „Krėvės atsiminimai labiau išorės negu vidinės būtinybės padiktuoti. Ko gero, rašytojas niekada nebūtų jų ėmėsis, jeigu ne lemtingi tautos gyvenimo lūžiai“⁵.

Atsiminimų rašymo istorija kiek kitokia. Juos rašyti V. Krėvę paskatino tuometinis Lietuvos pasiuntinybės JAV vadovas Povilas

Žadeikis. Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fonde (f. 656) pavyko rasti gausią V. Krėvės ir P. Žadeikio korespondenciją, kuri apima 1945–1953 m. laikotarpį. Archyve išliko 17 V. Krėvės laiškų, adresuotų P. Žadeikiui, bei pastarojo 27 laiškai, rašyti V. Krėvei. Pirmas laiškas datuotas 1945 m. birželio 28 d., jį V. Krėvė parašė iš Austrijos pabėgėlių stovyklos, o paskutinis – P. Žadeikio 1953 m. rugsėjo 19 d. laiškas V. Krėvei. Be kita ko, iš surastos korespondencijos paaiškėja keletas naujų detalių apie V. Krėvės kelionę į JAV ir 1940 m. vasaros įvykių atsiminimų rašymo užkulsius. LCVA saugomame Lietuvos pasiuntinybės Didžiojoje Britanijoje fonde (f. 648) pavyko rasti Lietuvos pasiuntinio Didžiojoje Britanijoje Broniaus Kazio Balučio 1953 m. liepos 10 d. laišką P. Žadeikiui bei pastarojo du atsakomuosius laiškus B. K. Balučiu. Iš laiškų atsiskleidžia lietuvių diplomatų reakcija į V. Krėvės ką tik parašytus politinius atsiminimus.

Prieš skelbiant surastus dokumentus, vertėtų trumpai aptarti išeivijoje jau paskelbtus V. Krėvės laiškus, tiesiogiai susijusius su jo politinių atsiminimų rašymu. Lietuvių literatūros istorikas Vincas Maciūnas, buvęs V. Krėvės studentas, išeivijoje artimai bendravęs su klasiku, prieš keletą dešimtmečių spaudoje⁶ paskelbė V. Krėvės laiškus, adresuotus jo artimiausiems pažįstamiems. Iš paskelbtų laiškų ištraukų paaiškėjo V. Krėvės gyvenimo sąlygos, nuotaikos, požiūris į okupuotą Lietuvą ir išeiviją pokario metais ir pan. Kita vertus, iš V. Maciūno paskelbtų laiškų ištraukų neįmanoma atkurti visų V. Krėvės politinių atsiminimų rašymo detalių. Juolab kad V. Krėvė nuolat pabrėždavo savo apolitiškumą. Antai 1948 m. kovo 3 d. laiške Mykolui Biržiškai jis rašė: „Kiek supratau, norite mane barti, kodėl aš nieko nekalbu, nieko nerašau politiniais klausimais. Įtariate, kad taip elgiuosi iš „akademinio“ nusistatymo. Tiesą pasakius,

aš niekuomet, net ir Lietuvoje, nemėgau viešų prakalbų. Bet čia, Amerikoje, visai kitos priežastys, dėl kurių netenka pasireikšti kalbomis. Tik būdamas čia, gali suprasti visas šias priežastis. Pirmiausia, čia visi pasiskirstę į partijas, ir vietiniai tik savo žmones proteguoja. O kadangi nesu partijos žmogus, todėl niekas nesisirūpina išgirsti, ką galėčiau pasakyti. Daugiau dar, niekas nenori, kad kalbėčiau politiniais klausimais. [...] Esu parašęs gana smulkiai atsiminimų pluoštą apie įvykius pirmosios rusų okupacijos metu, bet jų neskelbiu dar, mūsų atstovybei patariant. Šiandien mūsų klausimas čia dar neaktualus, reikia turėti atsargoje šį tą naujo, turėti tam laikui, kada tas bus aktualu. Šiandien tas praskambėtų be atgarsio.“⁷ Kiek vėliau, 1948 m. liepos 11 d., apie rašomus atsiminimus V. Krėvė laiške Juozui Prunskiui sakė: „Mano atsiminimų dalis, kuri liečia pirmąją bolševikų ir vokiečių okupacijas, nėra dar net įpusėjusi. Rašau labai nuodugniai apie tuos tik faktus, kurie man gerai žinomi, bet darbas eina labai lėtai. Skubėti nemožu.“⁸ Liepos 18 d. laiške Vandai Sruogienei V. Krėvė rašė: „Nesitikiu, kad galėsiu savo atsiminimus ištisai baigti. Dabar rašau apie bolševikų pirmosios okupacijos įvykius Lietuvoje. Tęsiu iki mano išvykimo iš Lietuvos.“⁹ Iš šių laiškų fragmentų ir kitų V. Maciūno paskelbtų V. Krėvės laiškų ištraukų matyti, kad V. Krėvė atsiminimų rašymą, net kai kurias jų turinio detales derino su P. Žadeikiu. 1949 m. vasario 22 d. laiške Jonui Aisčiui V. Krėvė užsiminė apie almanachą, kuriame turėjo būti jo atsiminimų dalis. Jis pažymėjo, kad „ponas atstovas [P. Žadeikis. – M. T.] iš tikrųjų prašė tik išbraukti Merkio atsiliepimą apie Smetoną. Suprantama, tai gana sunku padaryti, nutylėti faktą, kuris buvo. Be to, reikėtų tada gal išbraukti ir atitinkamą vietą apie Smetoną ir Šilingo pareiškimą, kur jis vis užgria Smetonos pasišalinimą iš Lietuvos. [...] Manau, kad A. Merkio pareiškimas – tai

tik jo nervų reikalas. Bet šiandien mane kitas dalykas labai jaudina. Juk Šilingas ir Merksys yra šiandien bolševikų rankose. Mane baimina, kad šis mano straipsnis gali katastrofiškai atsilipti į jų likimą“¹⁰. Pažymėtina, jog V. Krėvė apie savo atsiminimus rašė ne pačiam P. Žadeikiui, o savo artimiesiems pažįstamiems. Tuo tarpu V. Krėvės ir P. Žadeikio susirašinėjimas visuomenei buvo nežinomas, išskyrus vieną V. Krėvės 1952 m. lapkričio mėn. rašytą laišką P. Žadeikiui; jame autorius, padėkojęs už sveikinimus 70-ties metų jubiliejaus proga, diplomatu rašė, kad jis nebuvo „įveltas“ į Liaudies vyriausybę, o sutiko eiti šias atsakingas pareigas „lietuvių patriotų įprašytas, tiksliau pasakius, priverstas, kaip ir ponas Ernestas Galvanauskas“. Iš viso V. Maciūnui pavyko surinkti aštuonis V. Krėvės laiškus P. Žadeikiui. Šiuo metu jie saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (VUB RS)¹¹.

Iš pateiktos istoriografijos matyti, kad V. Krėvės politinių atsiminimų apie 1940 m. Lietuvos okupaciją rašymo istorija beveik nežinoma, o ką jau kalbėti apie V. Krėvės ir P. Žadeikio susirašinėjimą bei B. K. Balučio ir P. Žadeikio reakciją į V. Krėvės atsiminimus. Šiai spragai užpildyti pateikiame minėtą dokumentinę medžiagą. Siekiant išlaikyti nuoseklumą ir padėti skaitytojui geriau suprasti įvykius, laišškai išdėstyti laikantis įvykių chronologijos t. y. pirmiausia pateikiamas vieno asmens, pavyzdžiui, V. Krėvės laiškas, o po jo – P. Žadeikio atsakymas. Išnašose pateikiami laiškuose minimų pavardžių, organizacijų ir kt. paaiškinimai. Siekiant išlaikyti autentiškumą, laiškų kalba netaisyta, išskyrus korektūros netikslumus.

Publikaciją sąlyginai sudaro trys dalys: 1) trumpai pristatoma V. Krėvės politinių atsiminimų rašymo istorija, nušviečiama bendra to meto padėtis; 2) spausdinamas V. Krėvės ir P. Žadeikio susirašinėjimas ir 3) siekiant atskleisti lietuvių diplomatų reakciją į V. Krė-

vės atsiminimus, pateikiami B. K. Balučio ir P. Žadeikio laišakai.

TRUMPA V. KRĖVĖS POLITINIŲ ATSIMINIMŲ RAŠYMO ISTORIJA

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, V. Krėvė, kaip ir tūkstančiai tėvynainių, pasitraukė į Vakarus, kelerius metus gyveno Austrijoje, Glasenbacho pabėgėlių (*Displaced Persons*) (toliau – DP) stovykloje. Patyręs sunkias gyvenimo sąlygas¹² ir susitaikydamas su mintimi, jog į tėvynę bent kelerius metus nebus galima grįžti, V. Krėvė nuo pat pradžių stengėsi išvykti į JAV. Šį sumanymą ketino įgyvendinti padedamas savo gero pažįstamo Pensilvanijos profesoriaus A. Senno¹³ bei Lietuvos pasiuntinio JAV P. Žadeikio. Pastarasis vienas pirmųjų susirūpino V. Krėvės padėtimi DP stovykloje ir 1945 m. sausio 7 d. laišku kreipėsi į Bruklinę gyvenantį dr. Vladą K. Vencią (jis rūpinosi savo giminaičių padėtimi Vokietijoje) prašydamas suteikti žinių apie V. Krėvę. P. Žadeikis taip pat siekė, kad žinios apie V. Krėvę nepakliūtų į spaudą ir jo gyvenamosios vietos nesužinotų sovietai. Lietuvos pasiuntinys norėjo V. Krėvę matyti JAV: „Geistu ir reikalinga, kad jis čia galėtų atvykti ir užsiimti rašymo darbais.“¹⁴ Sprendžiant iš išlikusių šaltinių, V. K. Vencius jokios pagalbos V. Krėvei nesuteikė. Nepaisant to, P. Žadeikis kartu su JAV profesoriumi A. Sennu stengėsi pagelbėti V. Krėvei. P. Žadeikio iniciatyva V. Krėvės šeima gaudavo vadinamuosius paketus, siuntinius su maistu, cigaretėmis ir drabužiais. Štai 1946 m. birželio 27 d. V. Krėvės žentas Vytautas Mošinskis laiške P. Žadeikiui dėkojo už siuntinį: „Sunku man yra todėl išreikšti tą džiaugsmą, kurį sudarė Tamstos dosni parama man, žmonai ir Krėvei-Mickevičiams, su kuriais pasidalinau paketo turiniu. Deja, šiuo momentu nematau galimybės padengti Tamstos turėtas išlaidas,

bet pirmai progai pasitaikius neatidėliojant tą padarysiu. Visų mūsų svajonė – tai po viso to blaškymosi Europoje kur nors galutinai nutūpti ir įsikurti, nes greito grįžimo Lietuvon laukti netenka, atrodo. Bet kol šis klausimas taps realizuotas, dar gerokai turėsime visokeriopo vargo.“¹⁵ Tuo metu A. Sennas ir P. Žadeikis stengėsi pagerinti V. Krėvės buitį, rūpinosi jo šeimos perkėlimu į JAV, nors tai padaryti nebuvo lengva. Be reikiamų kelionės dokumentų tvarkymo, kelionės išlaidų, iškilo dar viena kliūtis pačiose JAV. To priežastis – 1945 m. pabaigoje ir 1946 m. pirmoje pusėje Amerikos lietuvių laikraštyje „Vienybė“ išspausdinta serija straipsnių apie V. Krėvės politinę veiklą. Studijos autorius, buvęs tautininkas Bronys Raila, prisidengęs slapyvardžiu, politinę V. Krėvės veiklą pavadino tragedija, o buvusį Liaudies vyriausybės vadovą – lietuvių tautos kolaborantu. Publikacija sukėlė prieštarų vertinimų¹⁶. Ja piktinosi ir A. Sennas; laiške P. Žadeikiui jis rašė, jog „Vienybė“ „taip negražiai pasielgė su Krėve, kad aš nedrįsau kreiptis į lietuvių jo reikalu“. A. Sennas pageidavo, kad V. Krėvė Amerikoje neužsiimtų politika¹⁷. P. Žadeikis taip pat prašė A. Senno, kad jis dėl to įspėtų V. Krėvę ir rašytojas Amerikoje vengtų politikos¹⁸. Atrodo, jog taip ir buvo pasielgta. Pažymėtina, kad V. Krėvei gyvenant DP stovykloje P. Žadeikis jam apie politinių atsiminimų rašymą neužsiminė.

Padėtis pasikeitė V. Krėvei persikėlus į JAV. 1947 m. balandžio mėn. į JAV atvyko du žymūs lietuviai profesoriai Antanas Salys ir V. Krėvė. Profesoriaus A. Senno pastangomis abu jau tų pačių metų rudenį buvo įdarbinti Pensilvanijos universitete, kur toliau galėjo

nekliudomai tęsti mokslinį darbą¹⁹. Nenutrūko jau kuris laikas užsimezgę V. Krėvės santykiai su P. Žadeikiu. Lietuvių išeivijos spauda²⁰, o labiausiai P. Žadeikis, suvokdamas, kad V. Krėvė yra vienas svarbiausių iš pasitraukusių į Vakarus 1940 m. tragiškų Lietuvos įvykių liudininkas*, paprašė buvusio Liaudies vyriausybės vadovo parašyti politinius atsiminimus. Vos atvykęs į JAV V. Krėvė pažadėjo P. Žadeikiui tai padaryti, taip pat siųsti jam savo atsiminimų fragmentus, derinti jų paskelbimo laiką. P. Žadeikis išpareigojo be autoriaus sutikimo atsiminimų niekam neduoti skaityti. V. Krėvė ir P. Žadeikis ėmė intensyviai susirašinėti. P. Žadeikis, pabrėždamas atsiminimų svarbą, 1947 m. gegužės 20 d. prašė V. Krėvę atsiminimuose įvykius išdėstyti pagal planą. Pasiuntiniui rūpėjo paskutiniojo Lietuvos prezidento Antano Smetonos ir ministro pirmininko Antano Merkio poelgiai, Liaudies seimo rinkimų organizavimas. Laiško pabaigoje P. Žadeikis klausė, ar V. Krėvė turės laiko atsiminimams rašyti: „Prašyčiau Tamstos man pranešti, ar laikas ir sąlygos Tamstai leidžia šiuo svarbiu reikalu užsiimti neatidėliojant.“ P. Žadeikis iš pradžių tikėjosi, kad V. Krėvė geranoriškai bendradarbiaus ir atsiminimus greitai parašys, tačiau įvykiai klostėsi kitaip. 1947 m. gegužės 26 d., atsakydamas į P. Žadeikio laišką, V. Krėvė gana pesimistiškai apibūdino atsiminimų rašymą: „... nemaniau taip plačiai užsibrėžti sau ribas. Galvojau pasitenkinti vien registravimu įvykių eigos ir vien tik tų įvykių, kurių aš buvau aktyvus [...] liudytojas. Bet dabar, Tamistos paragintas, pamėginsiu pakeisti darbo suplanavimą ir apibūdinti,

* Dauguma 1940 m. vasaros įvykių dalyvių buvo arba ištremti (nepriklausomos Lietuvos valdininkai), arba tapo kolaborantais. V. Krėvė buvo išimtis – Antrojo pasaulinio karo pabaigoje jis pasirinko emigraciją. Nesant kitų tokių aukštų Lietuvos pareigūnų, dalyvavusių 1940 m. vasaros įvykiuose, V. Krėvė sulaukė išskirtinio P. Žadeikio ir kitų Lietuvos diplomatų dėmesio.

kiek sugebėsiu, giliau ir politinę situaciją, ir tuometinę lietuvių nuotaiką ryšium su įvykiais.“ Laiške V. Krėvė užsiminė ir apie sunkią savo materialinę padėtį: „Kadangi per du mėnesius (liepos ir rugsėjo) negausiu iš Universiteto algos, gal teks tam laikui pasirūpinti pašaliniu darbu.“ Taigi V. Krėvė planavo atsiminimus rašyti laisvu nuo darbo laiku. Reaguodamas į tai P. Žadeikis 1947 m. birželio pradžioje pažadėjo bent du mėnesius V. Krėvę finansiškai remti. Šis birželio 19 d. laiške dėkojo P. Žadeikiui už būsimą paramą: „Jei Tamista taip maloniai pasiūlė mane paremti, esu Jums labai dėkingas: imsiuosi dabar ramiai darbo, kurį atlikti esu Jums pasižadėjęs. Jį atlikęs, prašysiu Jūsų leidimo atvykti į Vašingtoną ir supažindinti Jus su jo turiniu. Gali paaiškėti, kad, Tamistos nuomone, bus reikalingi kai kurie pakeitimai ar papildymai.“ V. Krėvė prašė 200 dolerių per mėnesį paramos, bet kartu pažadėjo pasitenkinti ir menkesne suma: „... pasitenkinsiu parama, kurią Jūs ištesėsite man suteikti.“ P. Žadeikis dviem mėnesiams pasiūlė iš viso 150–200 dolerių. V. Krėvė su tokia suma sutiko; jis pareiškė suprantąs sunkią Lietuvos pasiuntinybės padėtį, todėl pasistengsias ir be atlygio atlikti pažadėtą darbą – parašyti atsiminimus, „tik gal su nedideliu pasivėlavimu“. Tiksliai nežinoma, ar V. Krėvė gavo nurodytą sumą. Aišku viena, kad tuo metu V. Krėvė ėmė rašyti atsiminimus.

Iš tolesnio susirašinėjimo matyti, jog V. Krėvė ne visai laikėsi duoto žodžio ir atsiminimų rašymas gerokai užtruko. 1948 m. balandžio mėn. P. Žadeikis sužinojo iš Lietuvos pasiuntinybės JAV sekretoriaus Juozo Kajecko, kad V. Krėvė „baigė ruošti saują atsiminimų iš 1940 m.“ Laikas bėgo, tačiau atsiminimai nepasirodė. V. Krėvė P. Žadeikiui išreiškė pageidavimą, kad atsiminimai nebūtų viešinami, o „jei reikalas yra rimtas, mūsų kraštui naudingas“, „pasielgti kaip tinkama, savo nuožiūra“. Tačiau atsiminimų

teksto P. Žadeikis neišvydo ir ne kartą ragino V. Krėvę atsiųsti jau parašytų atsiminimų dalį. 1948 m. gruodžio 11 d. laiške V. Krėvė P. Žadeikiui užsiminė, kad nori savo atsiminimus paskelbti anglų spaudoje, ir prašė jo patarimo. Paminėjo, jog turėjo pasiūlymų iš anglų kalba leidžiamų laikraščių. P. Žadeikis pažadėjo tuo pasirūpinti ir prašė parodyti atsiminimų teksto nuorašą. Pagaliau 1949 m. pradžioje, praėjus daugiau nei pusantrų metų nuo V. Krėvės ir P. Žadeikio susitarimo, pasiuntinybei buvo įteiktos kelios V. Krėvės atsiminimų dalys. Gauta medžiaga nenudžiugino P. Žadeikio. 1949 m. vasario 9 d. laiške V. Krėvei jis rašė: „Esu jau pasiskaitęs Tamstos kūrinius: (a) Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos [...], (b) Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu. Esu pasiruošęs Tamstai abudu gražinti [...]. Man susidarė įspūdis, kad abudu tie kūriniai dar nebaigti, ypatingai „pasikalbėjimas Maskvoje“, kurį skaitau konfidencialiu. Šio turiu tik šešis puslapius.“ Prašė kitos dalies. Pažymėtina, jog P. Žadeikis mėgino daryti įtaką V. Krėvės atsiminimų rašymo eigai ir pateiktų įvykių vertinimui. Minėtame laiške jis prašė autoriaus, kad šis, prieš atiduodamas rankraštį spaustuvei, išbrauktų neigiamą A. Merkio atsiliepimą apie A. Smetoną. V. Krėvė į P. Žadeikio pastabą atsisivėlgė. Verta atkreipti dėmesį, kad iš tikrųjų P. Žadeikis V. Krėvės atsiminimus vertino labai kritiškai ir jais besąlygiškai nepasitikėjo. 1949 m. vasario 26 d. laiške buvusiam Liaudies vyriausybės finansų ministrui Ernestui Galvanauskui jis rašė: „Šiuo laiku netolima sostinės yra apsigyvenęs prof. Krėvė. Jis kai ką rašo apie 10 metų atgal išgyventas dienas, bet kaipo pasakorius jis dar įdomesnis. Kai kurie dalykai apie Lietuvos krizę jo pasakojime nesiderina su pasakojimais kitų asmenų, kuriems yra tekę būti tų įvykių liudininkais. Pavyzdžiui, mes tebeturime dvi ar tris versijas apie įvykius birž[elio] 12–15 d. 1940. Aš būčiau Tamstai

be galo dėkingas už nušvietimą to laikotarpio įvykių chronologiškai, jei Tamstai tas būtų įmanoma. Ką ir kaip veikė Ministrų Kabinetas 14 ir 15 birželio dienomis? Kaip jautėsi ir ką eventualiai nuveikė Respublikos Prezidentas? Koks buvo duotas atsakymas į Kremliaus ultimatumą etc.? Tie klausimai turi mums ne tik istorinės vertės, bet turi ir praktiškos reikšmės.²¹ Kaip matyti, P. Žadeikis labiau pasikloviė E. Galvanauskui (jo prieš kelerius metus paskelbtais atsiminimais²² labiau pasikliauna ir istorikai)²³. Nepaisant tokio vertinimo, P. Žadeikis toliau susirašinėjo su V. Krėve.

1949 m. kovo 28 d., grąžindamas atsiminimų „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“ rankraštį (iš viso 11 lapų), P. Žadeikis padėkojo V. Krėvei ir pažymėjo rašomų atsiminimų svarbą: „Tatai yra labai svarbus ir įdomus Tamstos darbas. Būsiu dėkingas susilaukęs tolimesnius šio unikato lapus.“ Jam rūpėjo apie V. Krėvės atsiminimuose užfiksuotus įvykius informuoti visuomenę Lietuvos pasiuntinybės birželio mėn. biuletenyje, nenurodant V. Krėvės vardo. 1949 m. gegužės 5 d. laiške P. Žadeikis prašė autoriaus pritarimo tokiam sumanymui ir paprašė atsiųsti daugiau atsiminimų apie susitikimą su V. Molotovu Maskvoje. V. Krėvė taip ir padarė ir atsiuntė likusią atsiminimų dalį (p. 12–25) apie pokalbį su V. Molotovu Maskvoje. P. Žadeikis, pagaliau turėdamas užbaigtus atsiminimus, gegužės 27 d. prašė V. Krėvės juos išversti į anglų kalbą arba leisti tai padaryti Lietuvos pasiuntinybei. Atsiminimų autorius tokiam sumanymui pritarė. Atsiminimus į anglų kalbą išvertusi pasiuntinybė nusiuntė šį tekstą V. Krėvei ir paprašė, kad jis atidžiai sutikrintų originalą su vertimu, o paskui nuvyktų pas notarą (Notary Public) ir pasirašytų po anglišku tekstu. Parašai turėjo patvirtinti teksto autentiškumą ir V. Krėvės prisiimtą atsakomybę už atsiminimų turinį.

P. Žadeikis taip pat norėjo, kad V. Krėvė, nuėjęs pas notarą, pasirašytų išverstą į anglų kalbą 1942 m. rugpjūčio 30 d. antisovietinį pareiškimą, kurį karo metais paskelbė buvęs Liaudies vyriausybės vadovas ir keli buvę Liaudies seimo nariai. Lietuvos pasiuntinys siekė paneigti sovietų teiginį, jog minėtas pareiškimas buvo padarytas verčiant vokiečiams. Pasiuntinybė norėjo šį pareiškimą ir V. Krėvės atsiminimus perduoti JAV valstybės departamentui, pabrėžiant sovietų agresiją Lietuvoje²⁴. P. Žadeikis rugsėjo 11 d. laiške V. Krėvei nurodė, kaip turėtų skambėti V. Krėvės parašą paaiškinantis tekstas: „Kas dėl mano ir kitų pasirašiusių tą pareiškimą iš 1942 m. rugpjūčio mėn. 30 d. Kaune, pareiškiu, kad kaip aš, taip ir kiti tai padarėme laisva valia ir tą pareiškimą galėčiau dabar net pakartoti. Parašas Prof. Vincas Krėvė.“ Dėl nežinomų priežasčių iš pradžių V. Krėvė atsisakė minimą pareiškimą pasirašyti. Tik sutikus tai padaryti keliems buvusiems Liaudies seimo nariams (buvęs Liaudies seimo vicepirmininkas Liudas Dovydenas ragino parašyti net atskirą kolektyvinę knygą apie bolševikų terorą ir melą Lietuvoje 1940 m. vasarą)²⁵, V. Krėvė šį dokumentą pasirašė²⁶.

1950 m. rugsėjo 30 d. pasiuntinybė V. Krėvei įteikė anglišką jo atsiminimų versiją „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion, including the Formation of a New Government on Moscow's Owns and a Conversation with V. Molotov in Moscow“. Į anglų kalbą taip pat buvo išverstas jau minėtas V. Krėvės ir kelių buvusių Liaudies seimo narių pareiškimas („Statement“), kurį taip pat pasirašė V. Krėvė-Mickevičius, L. Dovydenas, dr. A. Garmus ir H. Kačinskas.

Pagaliau 1950 m. rugsėjo mėn., praėjus daugiau kaip trejiems metams, V. Krėvė galutinai baigė rašyti atsiminimus, kurie buvo išversti į anglų kalbą ir su autoriaus parašais notaro patvirtinti. Tai turėjo reikšti

V. Krėvės atsiminimų rašymo istorijos pabaigą. Tačiau lietuvių diplomatams ne mažiau rūpėjo parašytų atsiminimų patikimumas, taip pat rūpėjo išsiaiškinti V. Krėvės šaltinius. P. Žadeikis 1950 m. spalio 18 d. V. Krėvės teiravosi, ar autorius rašydamas atsiminimus „naudojais kokiais nors užrašais, pirmiau sudarytais? Gal Tams-ta taipgi galėtųm paaiškinti, ar p. Natkevičius buvo surašęs kokią pro memorią ir jeigu taip – kieno rankose ji galėtų būti dabar?“ P. Žadeikiui rūpėjo sužinoti, ar pasiuntinybė gali pasinaudoti tam tikromis atsiminimų ištraukomis. Po beveik dviejų mėnesių atsiminimų autorius P. Žadeikiui rašė: „Po-nas Natkevičius galėjo turėti tik tuos „pro memoria“, kurie buvo sudaromi Maskvoje. Jie buvo mūsų Atstovybės archyvuose, kiti gi Užsienių Ministerijos archyvuose. Kas su jais atsitiko ir kur jie besiranda, dabar pasakyti negaliu. Greičiausia, kad pateko rusų rankosna. Man net norisi spėti, kad tie „pro memoria“ buvo viena iš priežasčių, kodėl buvau paskelbtas per Maskvos radiją L. Giros lūpomis lietuvių liaudies priešų.“ Iš to matyti, kad rašydamas atsiminimus V. Krėvė nesirėmė jokiais užrašais ir tuo buvo nepatenkinta Lietuvos pasiuntinybė, siekusi V. Krėvės atsiminimams suteikti kuo didesnę istorinę vertę teisės požiūriu. Gavus tokį V. Krėvės atsakymą, pasiuntinybės ir V. Krėvės susirašinėjimas kuriam laikui nutrūko. Korespondencija P. Žadeikio iniciatyva atsinaujino beveik po dvejų metų pertraukos. Tai tiesiogiai susiję su V. Krėvės jubiliejumi.

1952 m. spalio mėn., švęsdamas 70-ties metų gimimo sukaktį*, V. Krėvė gavo daugybę sveikinimų iš išeivijos lietuvių, taip pat iš Lietuvos pasiuntinybės. P. Žadeikis, rašydamas

Jonui Puzinui, atsakingam už V. Krėvės jubiliejaus minėjimą, prašė pasiuntinybės vardu pasveikinti jubiliatą. Lietuvos pasiuntinybės vadovas, palankiai įvertinęs V. Krėvę kaip literatą ir kaip politiką, pažymėjo, kad rašytojas sovietų okupacijos pradžioje buvo „įveltas į mūsų raudonųjų kaimynų agresiją prieš Lietuvą“. P. Žadeikis taip pat prisiminė vieną buvusio Liaudies vyriausybės vadovo ir užsienio reikalų ministro jam adresuotą telegramą: „1940 m. birželio mėnesį visa Lietuva buvo okupuota, man prisimena viena telegrama iš Kauno šitokio turinio: „perleisk Lietuvos Pasiuntinybę p. D., gi pats atvyk į Kauną.“ Ant telegramos buvo parašas V. Krėvė. Vėliau paaiškėjo, kad V. Krėvė iš viso nežinojęs, kad jo vardas jam nežinant buvo naudojamas okupanto tikslams.“²⁷ Iš to matyti, kad P. Žadeikis, kaip, beje, ir kiti lietuvių diplomatai, nežinojo visų V. Krėvės veiklos marionetinėje Liaudies vyriausybėje detalių²⁸. Tuo tarpu pats V. Krėvė laiške P. Žadeikiui atmetė jam mestus priekaištus dėl jo tariamo „įvėlimo“ į Liaudies vyriausybę ir teigė, kad šias sunkias pareigas sutiko eiti lietuvių patriotų paprašytas, vadovaudamasis patriotiniais sumetimais, kad gelbėtų tai, ką dar galima išgelbėti.

1953 m. birželio 23 d. P. Žadeikis vėl atsinaujino susirašinėjimą su V. Krėve atsiminimų reikalu. Klausė, ar galima V. Krėvės pokalbio su V. Molotovu anglišką versiją paskelbti spaudoje. Birželio 29 d. V. Krėvė sutiko, kad jo atsiminimai būtų naudojami Lietuvos laisvės byloje. Tad pagaliau po trejų metų pertraukos pasiuntinybė galėjo V. Krėvės atsiminimus viešai naudoti. Kiti lietuvių diplomatai, susipažinę su V. Krėvės atsiminimais, pradėjo abejoti jų patikimumu. Lietuvos pasiuntinybės Didžiojoje Britani-

* Ta proga Čikagoje vėliau buvo išleista nedidelės apimties knygelė: *Vincas Krėvė-Mickevičius*, Chicago, 1954.

joje pasiuntiniui B. K. Balučiui „užkliuvo“ konkreti V. Krėvės atsiminimų pastraipa. Apie tai 1953 m. rugpjūčio 14 d. P. Žadeikis informavo V. Krėvę: „Šį kartą dalykas eina apie tai, kad Molotovas Tamstai pasakęs: „Jei Rusijos carai, pradėdant Ivanu Baisiuoju, būtų mėginę pasiekti Baltijos jūrą, jie tai būtų darę ne dėl savo ambicijų, bet todėl, kad to reikėjo Rusijos valstybės ir rusų tautos vystymuisi. Būtų nedovanotina, jei Sovietų Sąjunga nepasinaudotų šia proga etc. etc. Sovietų Sąjungos vadovai nutarė inkorporuoti Baltijos valstybes į Sovietų respublikų šeimą“ [versta iš anglų kalbos. – M. T.]. Tačiau tos įdomios citatos nerandame nei Tamstos lietuviškuose atsiminimuose „Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos. Naujos Vyriausybės sudarymas okupacijos metu“, nei „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“; konsekventiškai ji nepasirodo ir angliškame vertimo tekste antgalviu „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion“, pasirašyta Philadelphia pas notarą 1950 m. Tuo gi kalbamoji citata buvo pasirodžius spaudoje lapkr[ičio] 1944 m., bet ji buvo daug pirmiau Tamstos pavartota, bene 1941*, kai Tamsta kalbėjai užsilikusią Liaudies Seimo narių tarpe Lietuvoje.“ P. Žadeikis paprašė V. Krėvės šiuos nesusipratimus paaiškinti. Rugpjūčio 26 d. V. Krėvė nurodė, jog minėtų kelių sakinių į anglišką atsiminimų vertimą neįtraukė pasiuntinybės sekretorė, ir pripažino savo kaltę, kad nepatikrino galutinio angliško teksto „pasitikėdamas, kad tai jau yra atstovybės padaryta“. V. Krėvės teigimu, „matyti, Jūsų mašinistė perrašinėdama bus praleidusi tą abzacą, kuris Tamstai šiandien yra svarbus. Tik taip galiu išaiškinti sau,

kodėl to abzaco nėra mano pasirašytame Jūsų tekste“. Kitaip atrodė P. Žadeikiui ir jis V. Krėvės laiško pabaigoje pieštuku parašė sakinį: „Bet jo [V. Krėvės. – M. T.] yra pasirašyta (pas notarą) ir lietuviškas tekstas.“ Vis dėlto, matyt, nenorėdamas didesnių nesutarimų, rugsėjo 19 d. paskutiniame laiške V. Krėvei P. Žadeikis pripažino, kad „tokia klaida visados galėjo atsitikti“. Be kita ko, jis prašė atsiųsti „tą originalą, iš kurio mes pasidarėme sau nuorašus, bei anglišką vertimą. Tokiu būdu bus užbaigtas nesusipratimas“. Ar tai buvo padaryta, neaišku. Pasiuntinybės archyve daugiau laiško nepavyko surasti. Pagaliau ne tai ir svarbiausia. Kaip matyti iš paskutinės šios publikacijos dalies, P. Žadeikio ir Lietuvos pasiuntinio Didžiojoje Britanijoje B. K. Balučio susirašinėjimo, V. Krėvės atsiminimais 1953 m. vasarą iš pradžių suabejojo B. K. Balutis, o kad V. Krėvės liudijimai prieštaringi, lietuvių diplomatai ir JAV Kongreso nariai galutinai įsitikino 1953 m. rudenį, V. Krėvei drauge su kitais svarbiais lietuvių liudininkais duodant parodymus JAV Ch. J. Kersteno komitetui, tyrusiam Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją 1940 m. Nutarta V. Krėvės liudijimų nedėti į komiteto leidinius, išskyrus jo pasikalbėjimą Maskvoje su V. Molotovu. Tenka apgailestauti, kad V. Krėvės liudijimų Ch. J. Kersteno komitetui detalės visuomenei nebuvo atskleistos²⁹, nors V. Krėvės atsiminimais jau kiek anksčiau buvo pasipiktinę lietuvių diplomatai³⁰. Šias trumpai aptartas ir kitas V. Krėvės politinių atsiminimų rašymo detales atskleidžia žemiau spausdinama dokumentinė medžiaga.

* Turimas omenyje 1942 m. rugpjūčio 30 d. V. Krėvės ir kelių buvusių Liaudies seimo narių Kaune paskelbtas viešas antisovietinis pareiškimas.

V. KRĖVĖS IR P. ŽADEIKIO SUSIRAŠINĖJIMAS

V. Krėvės 1945 m. birželio 28 d. laiškas P. Žadeikiui

[DP stovykla Zalcburge (Austrija)]

Didžiai gerbiamas ponas Atstove,

Atleiskite man, kad drįstu Tamistą trukdyti savo laišku, ir tikiuosi, kad man padėsite. Bu-vau priverstas iš Lietuvos pasitraukti, antrą kartą bolševikams ją okupavus. Gyvenu šiandien Austrijoje, kaime, labai primityviose sąlygose, be to, nuolatininame pavojuje, kad būsiu prievarta išsiųstas pas bolševikus, kaip jau ne vienam čia gyvenusiam lietuviui atsitiko. Grįžti į bolševiki-nę Lietuvą man labai pavojinga, žymiai pavojingiau negu kuriam kitam lietuviui inteligentui. Tokiu būdu padėtis mano čia labai sunki ir pavojinga. Įsitaisyti čia nėra galimybės, nes savųjų inteligentų didelis perteklius ir į emigrantus austrų atsinešimas nėra draugiškas – norima jais juo greičiausiai nusikratyti. Vienintelis išganymas būtų patekti Suvienytosna Šiaurės Amerikos Valstybėsna, kur gyvena daugel lietuvių, kuriems, o taipogi Lietuvai, ten būčiau daug naudin-gesnis negu čia sėdėdamas, įsitaisęs kurioje nors Lietuviškų laikraščių redakcijoje, kaipo prityręs rašytojas, o taipogi paskaitomis. Gauti leidimą įvažiuoti į Suvienytas Valstybes čia neįmanoma. Galėtų tai padaryti tik laikraščių redakcija ten, vietoje, ir iškviesti mane pas save. Sutikčiau bendradarbiauti kiekvienam laikraštyje, išskyrus bolševistinius. Turėjau taip staiga išvykti, jog visi mano daiktai ir rankraščiai pasiliko ten, Lietuvoje, ir neatsimenu dabar nei vieno Ameri-koje leidžiamųjų lietuvių kalba laikraščių antrašo. Būčiau labai ir labai Tamistai dėkingas, jei sutiktumėt patarpininkauti ta prasme kurioje nors laikraščio redakcijoje. Aš asmeniškai šiuo metu patsai negalėčiau kreiptis, net jei antrašus turėčiau, nes čia paštas dar neveikia, ir rašau Jums pasinaudodamas lietuvių kilmės kareiviu, kuris grįžta tėviškėn (Kentucki).

Vykti galėčiau tik su šeima, kuri susideda, be manęs, iš mano žmonos, dukters ir žento. Žentas – inžinierius, su dideliu stažu, mūsų universiteto narys, Vytautas Mošinskis, 36 metų, kalba puikiai vokiškai, angliškai, prancūziškai, rusiškai ir lenkiškai. Duktė irgi kalba angliškai, vokiškai ir rusiškai. Esu senas, pavargęs, nes dvejus metus turėjau slapstyti Lietuvoje nuo vo-kiečių gestapo ir vis dėlto paskutiniu metu pakliuvau į stovyklą. Nedrįščiau vienų vienas leistis į kelionę svetimon šalin, dargi kalbos kaip reikia nemokėdamas.

Dar kartą atsiprašau, visgi tikėdamas, kad Tamista padėsite man kuo galėdamas.

Su pagarba

Vincas Krėvė Mickevičius

Ordin. Univers. Profesorius ir rašytojas

(Laiškas rašytas ranka; pieštuku yra prierašas, kad laiškas pasiekė adresatą 1945 m. spalio 11 d.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 9.

V. Krėvės 1946 m. sausio 16 d. laiškas P. Žadeikiui

Sveikinimai nuo manęs ir mano šeimos. Mano žmona Marija, mano duktė Aldona Mošinskis ir jos vyras [...] Vytautas Mošinskis. Mes kartu.

(Atvirlaiškis parašytas anglų kalba.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 13.

V. Krėvės 1946 m. kovo 5 d. laiškas P. Žadeikiui

[Glaserbacho stovykla]

Mes gyvenam UNRRA* stovykloje, būčiau labai dėkingas už drabužius, maistą ir cigaretes. Mūsų svajonė yra atvykti į Valstijas. Iki sekančio laiško.

(Atvirlaiškis parašytas anglų kalba.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 23.

P. Žadeikio 1946 m. balandžio 3 d. laiškas V. Krėvei

Vašingtonas

Brangus Profesoriau,

Patariu Tamstai ir inž. Mošinskiui naudoti UNRRA postcards.

Surašykite gimimo datas ir biografines žinias angliškai; nurodykite savo gimines ar artimus pažįstamus; ar tikslas atvykimo būtų profesoriauti, tai kreipkitės į

Prof. Andre de Blonay,

Secretary General

International Student Service Fund,

13 Rue Calvin,

Geneve,

pasiųsdami savo mokslines savybes.

Teikitės pranešti, ar Tamsta su kitais 1942 metais esate padarę viešą pareiškimą** apie rinkimų neteisėtumą liep[os] 1940 m. Kokis yra Jūsų dabartinis adresas, ko ypač trūksta?

Su pagarba

(Laiškas nepasirašytas.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 25.

P. Žadeikio 1947 m. gegužės 20 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Ryšium su 1939 m. Maskvos–Berlyno paktu yra, kaip žinoma iš spaudos, susekti ir slapti susitarimai Lietuvos sąskaiton, pasirašyti per Ribentropą ir Molotovą. Ryšium su tuo Tamstos vaidmuo Lietuvos politikos gyvenime 1940 m. turi ypatingos reikšmės ne tik dabarčiai, bet ir ateičiai atžvilgiu lietuvių tautos kovos dėl nepriklausomybės atstatymo. Ką Tamstai teko anuo

* UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Jungtinių tautų paramos ir atkūrimo administracija, kuri rūpinosi pabėgėlių reikalais po Antrojo pasaulinio karo.

** Turėtas omenyje 1942 m. rugpjūčio 30 d. Kaune grupės buvusių Liaudies seimo narių ir buvusio Liaudies vyriausybės vadovo V. Krėvės paskelbtas viešas antisovietinis pareiškimas, atskleidęs tikruosius Sovietų Sąjungos veiksmus Lietuvoje 1940 m. vasarą.

laiku pergyventi ir patirti, yra svarbu istorijai, yra svarbu, kad bent tūli momentai Tamstos veiklos galėtų būti panaudoti lietuviškai akcijai. Turiu galvoje ne iškelimą viso to viešumon, bet panaudojimą konfidencialiu ir labiausiai efektingu būdu.

Tad, Gerbiamas Profesoriau, prašyčiau Tamstos padaryti galimai pilną apžvalgą visų 1940 metų viešųjų ir slaptųjų įvykių eigos, o ypačingai dokumentavimą laikotarpio, susijusio su 1940 m. birželio 15 d. katastrofa ir liaudies vyriausybės veikimo pobūdžiu bei sąlygomis.

Kaip vertinama Prezidento Smetonos ir Min. Pirmininko Merkio žygiai krizio metu juridine bei politine prasme.

Kas faktinai paaiškėjo laike Tamstos vizito pas Molotovą.

Kokios galimos padaryti išvados dėl rinkimų iš liepos 1940 m. (14–15-tos) raudonosios armijos okupuotoje Lietuvoje, mūsų kovos dėl nepriklausomybės atveju.

Čia suminėčiau tik tris svarbiausius momentus, bet, be abejo, smulkesnių reikšmingų momentų buvo daugiau (pvz., partijų nuotaikos, kaimynų spaudimas, kariuomenės ūpas, etc.).

Prašyčiau Tamstos man pranešti, ar laikas ir sąlygos Tamstai leidžia šiuo svarbiu reikalu užsiimti neatidėliojant.

Linkėdamas gerovės Tamstai ir Tamstos Poniai, lieku

P. Žadeikis
Lietuvos Atstovas

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 49.

V. Krėvės 1947 m. gegužės 26 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas p. Ministeri,

Aš laikau savo pareigą atlikti darbą, apie kurį Tamista, p. Ministeri, man rašai. Tik nemaniau taip plačiai užsibrėžti sau ribas. Galvojau pasitenkinti vien registravimu įvykių eigos ir vien tik tų įvykių, kurių aš buvau aktyvus ar kartais pasyvus dalyvis ar bent liudytojas. Bet dabar, Tamistos paragintas, pamėginsiu pakeisti darbo suplanavimą ir apibūdinti, kiek sugebėsiu, giliau ir politinę situaciją, ir tuometinę lietuvių nuotaiką ryšium su įvykiais.

Kada galėsiu šį darbą baigti, šiandien būtų sunku pasakyti, kol nežinau, kaip susitvarkysiu su vasara. Kadangi per du mėnesius (liepos ir rugsėjo) negausiu iš Universiteto* algos, gal teks tam laikui pasirūpinti pašaliniu darbu. Kiek tas darbas pareikalaus laiko, pasakyti dar negaliu. O nuo to pareis, kiek turėsiu atliekamo laiko kitiems darbams...

Reikšdamas giliausią pagarbą pasilieku Tamistos

Vincas Krėvė Mickevičius

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 50.

* Turimas omenyje Pensilvanijos universitetas Filadelfijoje, kuriame prof. A. Senno dėka atvykęs į JAV V. Krėvė pradėjo dirbti.

P. Žadeikio 1947 m. birželio 11 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Atsiliepdamas į Tamstos 1947. V. 26 laišką, už kurį ačiūoju, turiu pasakyti, kad nemaniau apkrauti Tamstą per dideliu darbu. Jei darbą kiek ir sutrumpintumėt, būtų taipgi gera. Tačiau jei jau užsimojote padaryti platesnį darbą, aš nenorėčiau nuo to Tamstos atkalbinėti.

Per Tamstos dviejų mėnesių atostogas aš kiek galėdamas bandyčiau Tamstą paremti, tik įspėju, kad parama būtų kukli. Jei Tamsta teiktumėtės pranešti reikalingo minimumo sumą, man būtų lengviau susiorientuoti ir pasiruošti.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 51.

V. Krėvės 1947 m. birželio 19 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri,

Man į galvą nebuvo atėjusi mintis, kad galiu kreiptis pas Tamstą su prašymu paremti mane, todėl visą laiką ieškojau vasarai uždarbio. Bet jei Tamista taip maloniai pasiūlė mane paremti, esu Jums labai dėkingas: imsiuosi dabar ramiai darbo, kurį atlikti esu Jums pasižadėjęs. Jį atlikęs, prašysiu Jūsų leidimo atvykti į Vašingtoną ir supažindinti Jus su jo turiniu. Gali paaiškėti, kad, Tamistos nuomone, bus reikalingi kai kurie pakeitimai ar papildymai.

Mane visai gerai aprūpintų 200 dolerių į mėnesį, bet jeigu Tamistai, p. Ministeri, būtų per sunku, pasitenkinsiu parama, kurią Jūs ištesėsite man suteikti.

Dėkodamas už Jūsų rodomą palankumą pasilieku didžiai Jus gerbiąs

Vincas Krėvė Mickevičius

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 54.

P. Žadeikio 1947 m. birželio 20 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Ačiū už Tamstos pasisakymą paramos reikale. Kadangi kalbamoji išlaida ekstraordinarė ir Pasiuntinybės biudžete nenumatyta, tai jokių būdu tokios mėnesinės sumos, kaip Tamstos nurodyta, Pasiuntinybė negalėtų mokėti. Daugiausia, ką aš galėčiau suspausti tam reikalui, reikia, tiems dviem mėnesiams imant bendrai, iš viso tarp 150–200.

Tikiuosi, kad Tamsta ir prie tokių sąlygų rasite išeitį, kad sumanytas darbas būtų įvykdytas.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 53.

V. Krėvės 1947 m. liepos 3 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri,

Būsiu Tamistai dėkingas už tokią paramą, kurią panorėsite ir išgalėsite man suteikti. Aš suprantu sunkią dabartinę Atstovybės padėtį ir visai nesitikėjau Tamistos pasiūlymo paremti mane. Jei pasirodytų, kad bet kokia man parama sudarytų Atstovybei sunkumų, prašau tuomet nesirūpinti, p. Ministeri, – aš ir be paramos pasistengsiu išsiversti šiuos du mėnesius ir atlikti darbą, kurį atlikti esu pasižadėjęs, tik gal su nedideliu pasivėlavimu jį baigsiu.

Nuoširdžiai Jus gerbiąs

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 58.

P. Žadeikio 1948 m. balandžio 20 d. laiškas V. Krėvei

Didžiai Gerbiamas Profesoriau,

Tūlas amerikietis teiraujasi per šią Pasiuntinybę apie Dr. W. Sezemann, kuris buvo filosofijos profesorius Kauno universitete. Jūs ką tikro žinote apie jį, ar jis liko už geležinės tvoros, ar šioje pusėje kame randasi, prašyčiau man pranešti, jei galima, ir jo adresą.

Kaip p. Kajeckas* turėjo progos Tamstą sutikti Philadelphia, jis man parvežė malonią naujieną, kad Tamsta baigęs ruošti saują atsiminimų iš 1940 m. Linkiu Tamstai pasisekimo.

Labų dienų Jūsų Poniai, Prof. Sennui ir Dr. Saliui.

Jūsų

P. Žadeikis
lg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 56.

V. Krėvės laiškas (data nenurodyta) P. Žadeikiui

Didžiai Gerbiamas p. Ministeri,

Skubu Tamistai atsakyti, kad aš turiu tikrų žinių apie prof. V. Sezemanną. Jis pasiliko Vilniuje ir šiandien gyvena tame pačiame bute, kuriame apsigyveno, kai persikėlė iš Kauno į Vilnių, Didžiojoje gatvėje, bet N. nepamenu. Jam galima parašyti Vilniaus Universiteto adresu, nes jis iki šiol ten dėsto.

Norėčiau ta proga kreiptis pas Tamstą, p. Ministeri, vienu mažu reikalu. Mano duktė Aldona Mošinskienė savo buvusios tarnybos UNRRA-je reikalais turės nuvykti į Vašingtoną.

* Juozas Kajeckas – Lietuvos pasiuntinybės JAV sekretorius, po P. Žadeikio mirties – Lietuvos pasiuntinybės JAV vadovas.

Norėčiau pasiteirauti, jei Atstovybė, reikalui atsiradus, neužsigaus, jei pas Tamstas kreipsimės su prašymu užsakyti porai dienų kambarį nebrangiam viešbutyje. Galiu kreiptis tik tuo atveju, jei susilauksiu teigiamo atsakymo.

Su pagarba

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 57.

P. Žadeikio 1948 m. balandžio 27 d. laiškas V. Krėvei

Didžiai Gerbiamas Profesoriau,

Dėl Jūsų dukters Aldonos vykimo Washingtonan mums ne tik nebus sunku, bet sudarys malonumą jai patarnauti susirasti viešbučio kambarį. Tegu tik ji praneša, kada atvyksta.

Jūsų

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 62.

V. Krėvės 1948 m. gegužės 9 d. laiškas P. Žadeikiui

Gerbiamasis Ponas Atstove,

Aš nelabai norėčiau, kad žinios, pasemtos iš mano atsiminimų, būtų tuo ar kitu pavidalu skelbiamos, ir netikiu, kad jų šaltinį galima būtų paslėpti, kai reikalas liečia pasikalbėjimą su diplomatu. Manau, kad Maskva turi „Pro memoria“ kiekvieno savo diplomatų pasikalbėjimo.

Bet jei reikalas yra rimtas, mūsų kraštui naudingas, tuomet mano pareiga sutikti su Tamistos pasiūlymu ir jam visai pritarti. Šiuo atveju Tamista turite teisę pasielgti kaip tinkama, savo nuožiūra.

Su didžiausia pagarba

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 63.

P. Žadeikio 1948 m. lapkričio 24 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Daug laiko praėjo, kai Tamsta, atsilankęs Lietuvos Pasiuntinybėje Washingtone, man paprašius, pažadėjote aprašyti trumpai apie Tamstos kelionę į Maskvą ir pasikalbėjimą su Molotovu 1940 m. Nieko apie tai iki šiol iš Tamstos nebegirdėjau. Gyvename dabar tokius laikus, kada apie kalbamus dalykus tiesiog negalima tylėti. Valdiškoms sferoms ir visuomenei, ar tai čia, ar Europoje, svarbu žinoti apie tą Tamstos nepaprastą vizitą. Yra gi pasirodę spaudoje tokie raštai kaip Lane „I Saw Poland Betrayed“, Berzinio „I Saw Vishinsky Bolshevize Latvia“, Mykolaiczko „The Rape of Poland“, etc. Tamsta galėtum pasauliui pasakyti, kad Tamsta kalbėjote su Molotovu, kuris siekia užvaldyti pasaulį pradėdamas nuo užvaldymo Lietuvos.

Būsiu Tamstai dėkingas už pranešimą apie šį svarbų reikalą.

Viso geriausio Tamstai velydamas

*P. Žadeikis
Ig. Ministras*

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 64.

V. Krėvės 1948 m. gruodžio 2 d. laiškas P. Žadeikiui

Gerbiamas p. Ministeri,

Tikiuosi, kad Tamista, p. Ministeri, atsimenate mūsų pasikalbėjimą „atsiminimų“ reikalu mano atsilankymo pas Jus metu. Aš jo griežtai laikausi ir iki šiol nieko nespausdinau, nors buvo gerų pasiūlymų net iš anglų kalba leidžiamų laikraščių. Iš Jūsų paraginimo suprantu, kad tas laikas, apie kurį tada kalbėjome, jau yra atėjęs, todėl pradėsiu „atsiminimus“ spausdinti, kai tik tuo reikalu susitarsiu su kuriuo laikraščiu. Gal ir šiuo atveju gausiu iš Jūsų patarimą? Labai būčiau dėkingas.

Gerbiąs Tamistą

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 66.

P. Žadeikio 1948 m. gruodžio 11 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Atsiliepdamas į Tamstos gruodžio 2, 1948, laišką turiu pasisakyti, kad duoti patarimų, nemačius lietuviško ar angliško teksto Tamstos pro memorijos apie kelionę į šiaurę, neįmanoma. Taipgi nežinau, ar Tamsta esi interesuotas atlyginimui iš straipsnio ar brošiūros leidyklos. Sakote, kad turėjote „gerų pasiūlymų iš angliškų laikraščių“. Tamsta, be abejo, žinote, kad Jūsų mieste išeina rimtas ir populiarius žurnalas „The Saturday Evening Post“. Į tą žurnalą dažnai rašinėja žurnalistas Mr. Marquis Childs, kuris randasi čia, Washingtone. Būtų galima su juo sueiti, bet tik tuomet, jei būtų galima parodyti nuorašą Jūsų veikalo. Suprantama, kad nežinant Tamstos sąlygų ne ką daugiau galėčiau Tamstai bepatarti.

Su geriausiais linkėjimais.

P. S.

Mėnesinis žurnalas „Plain Talk“, kurio editor yra Isaac Don Levine, managing editor Mabel Travis Wodd, ir kuriame bendradarbiauja Eugene Lyons, be abejo, Tamstos darbu susidomėtų. Gruodžio mėnesio laidoje ten yra tilpęs St. Mikolaiczkyk straipsnis „The Erision of my Country“.

Galbūt susidomėtų „The American Mercury“, editor Mr. Lawrence E. Spivak.

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 65.

P. Žadeikio 1949 m. sausio 10 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Sausio 14-tą į Filadelfiją vyksta Pasiuntinybės reikalais p. Kajeckas, Attache.

Ryšium su mudviejų susirašinėjimu (mano paskutinis laiškas Tamstai iš 1948 m. gruodžio 11 d.), jei Tamsta panorėtų pasinaudoti p. Kajecko atsilankymu, kad per jį perduoti nuorašą lietuviškai paruošto reikalo, tai prašyčiau šia proga tą padaryti tikrai tam tikslui, kad mes turėtumėm progos su turiniu susipažinti. Šiaip reikalo nenaudotumėm be Tamstos žinios.

Ponas Kajeckas, atvykęs tą dieną į Filadelfiją, Tamstai paskambins.

Su gerovės linkėjimais.

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 67.

P. Žadeikio 1949 m. vasario 9 d. laiškas V. Krėvei

Didžiai Gerbiamas Profesoriau,

Esu jau pasiskaitęs Tamstos kūrinius:

(a) Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos. Naujos Vyriausybės sudarymas okupacijos metu,

(b) Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu.

Esu pasiruošęs Tamstai abudu grąžinti. Tačiau suabejojau dėl Tamstos adreso, nes iš spaudos gavau įspūdžio, kad Tamsta persikėlęs iš Philadelphia kur kitur. Todėl lauksiu iš Tamstos žinutės apie tai.

Man susidarė įspūdis, kad abudu tie kūriniai dar nebaigti, ypatingai „pasikalbėjimas Maskvoje“, kurį skaitau konfidencialiu. Šio turiu tik šešis puslapius. Jei turite parašytą ir antrą pasikalbėjimo dalį, tai malonėkite įdėti į voką, kad aš gaučiau tai prie pirmos progos.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Jg. Ministras

P. S.

Prašyčiau Tamstos pasirūpinti, kad straipsnyje „Naujos Vyriausybės sudarymas okupacijos metu“ bent toji vieta, kame Merkys smerkia „iki sušaudymo“ pasišalinusį prezidentą, būtų išbraukta prieš atiduodant spaustuvėn. Yra liudymų, kad prezidentas A. S. pasišalino su p. Merkio žinia.

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 68.

V. Krėvės 1949 m. vasario 15 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri,

Esu pasiuntęs Tamistai iš savo atsiminimų tik ištraukas, tai, ką esu perrašęs. Kiek ir kada pasiseks perrašyti, atsiųsiu Tamistai susipažinti. Su šiuo siunčiu irgi kelis puslapius (toli dar ne pabaiga) iš mano atsiminimų apie pasimatymą su Molotovu Maskvoje.

Iš savo atsiminimų negaliu išbraukti Merkio žodžių, kuriuos esu girdėjęs savo ausimi. Iš E. Galvanausko ir V. Vitkausko irgi esu girdėjęs, kad bent jiems staigus A. Smetonos išvykimas buvo tikra staigmena ir tik todėl jie norėjo sulaukyti Prezidentą ant sienos ir priversti jį sugrįžti atgalios į Kauną. O juk tai buvo daroma su Merkio, kaip tuometinio Ministerio Pirmininko, žinia. Vėlgį A. Smetona plačiai išplatino savo pasiaiškinimą ir man teko skaityti jau išeivijoje, ir aš nepamenu, kad ten būtų buvę paminėta, kad jis išvyko su jo vyriausybės žinia.

Bet aš pagalvojau, kad gal kėlimas visų šitų faktų šiandien būtų nenaudingas Lietuvos reikalams, ir todėl nutariau spausdinimą atšaukti ir apie tai jau esu parašęs leidėjui.

Iš Filadelfijos aš neišvažiavau ir nesirengiu niekur kitur keltis. Savo darbo sąlygomis esu patenkintas. Gal spauda supainiojo su tuo faktu, kad sutikau dėstyti vasaros metu (I. VII iki 18. VIII) rusų kalbos ir literatūros istoriją vasaros kursuose Middlebury kalbų koledže.

Su didžiausia pagarba

V. Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 69.

P. Žadeikio 1949 m. vasario 7 d. laiškas V. Krėvei

Grąžinta (first class mail) jo raštas: Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos.

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 71.

P. Žadeikio 1949 m. kovo 28 d. laiškas V. Krėvei

Didžiai Gerbiamas Profesoriau,

Su didžia padėka grąžinu Tamstai „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“ (iš viso 11 lapų).

Tatai yra labai svarbus ir įdomus Tamstos darbas. Būsiu dėkingas susilaukęs tolimesnius šio unikato lapus.

Su geriausia linkėjimais

*P. Žadeikis
Ig. Ministras*

Priedų: 11 lapų [priedų nėra įdėta].

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 70.

P. Žadeikio 1949 m. gegužės 5 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Lietuvos Pasiuntinybės biuletenyje birželio mėnesio laidoje mes norėtumėm panaudoti keletą bruožų iš Tamstos rašinio apie pirmąją bolševikų okupaciją Lietuvoje tokioje formoje, kad Tamstos vardas, kaip informacijos šaltinis, būtų kamufliažuotas. Skaitytojams įdomiausia vieta būtų ta, kur Tamsta aprašai pasikalbėjimą su Dekanozovu*. Tikėdamas, kad Tamsta prieš tai nieko neturite, aš betgi prašyčiau Tamstos pranešti man savo pritarimą tam reikalui.

Būsiu taipgi dėkingas Tamstai už atsiuntimą tolimesnio aprašymo Tamstos pasikalbėjimo su Večeslovu** Maskvoje.

Su geriausiais linkėjimais

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 72.

P. Žadeikio 1949 m. gegužės 27 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Didelis Tamstai ačiū už padarytą aprašymą pasimatymo su Molotovu. Su šiuo grąžinu Tamstai psl. 12 iki 25. Atrodo, kad tuomi pasikalbėjimo parašymas yra baigtas. Lieka dabar padaryti anglišką vertimą. Ar turite galimybę tą padaryti pas save? Vertimo vieną kopiją būtų labai pravartu įteikti atitinkamai įstaigai, bet niekam kitam be Tamstos žinios.

Priedai: 14 psl. [priedų nėra].

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 73.

P. Žadeikio 1949 m. gegužės 27 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Ačiū Tamstai už laiškutį, datuotą 1949. V. 9 reikale panaudojimo Tamstos pasikalbėjimo su Dekanozovu. Kadangi Tamsta turite šiek tiek abejonių dėl tos medžiagos panaudojimo angliškame vertime, tai siunčiu Tamstos susipažinimui to vertimo vieną nuorašą, kurį betgi malonėkite sugrąžinti su savo pastabomis. Mes panaudojome tą įdomų aprašymą tokioje formoje, kad informacija galėjo mus pasiekti ir iš kitų šaltinių, sakykim, iš L. Nat.***, kuris buvo atsidūręs tremtyje.

(Greta turėjo būti 8 puslapiai angliško atsiminimų vertimo teksto, bet jo nėra.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 74.

* Vladimiras Dekanozovas – sovietų emisaras. Sovietams okupavus Lietuvą 1940 m. birželio 15 d., atsiųstas iš Maskvos vadovavo Lietuvos prievartinio įjungimo į Sovietų Sąjungą spektakliui.

** Turimas omenyje Viačeslavas Molotovas.

***Ladas Natkevičius – paskutinis nepriklausomos Lietuvos pasiuntinys Sovietų Sąjungoje.

V. Krėvės 1949 m. birželio 6 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas p. Ministeri,

Siunčiu Jums atgal vertimą. Man tik atrodo, kad „mr. X“ reikėtų visur pakeisti ta prasme, kad čia yra pasikalbėjimas vieno asmens iš buvusios Vyriausybės, susikūrusios A. Smetonai iš Lietuvos išvykus.

Asmeniškai man nesvarbu, ar mano pavardė būtų paminėta, ar ne, jei neatsižvelgčiau į tai, kad Lietuvoje likusios mano giminės, o viena iš seserų yra bolševikų išvežta drauge su vyru į tolimus šiaurės kraštus*. Apie jų likimą aš iki šiol neturiu jokių žinių. Todėl bijau, kad mano pareiškimai neatsilieptų tiesiogiai į jų visų likimą. Bolševikai yra kerštingi. Kai negali atkeršinti jiems nusikaltusiems, keršija giminėms.

Manyčiau, kad apie žydų elgesį reikėtų čia praleisti, nes pirmoje eilėje galėtų Jus apšaukti antisemitu. Kitas visai reikalas, jei teks spausdinti atsiminimus ištiesai.

Aš nepasiunčiau Tamistai mano atsiminimų tąsos ir vargiai galėsiu iki rudens pasiųsti. Kai Tamistos gausite tolimesnę tąsą, iš to pamatysite, kad tariamasis „Vasiljevas“, su kuriuo dar turėjau ilgą pasikalbėjimą ir Kaune, dar įspūdingesnę negu Maskvoje, pasirodė esąs Ždanovas**. Jis buvo Kaune, vykdamas į Rygą, kaip vėliau sužinojau.

Ar Tamistos painformuosite „ką reikia“ – Jūsų tai dalykas, tik bijau, kad informacijos apie bolševikų pažiūras į Ameriką gali „sferas“ nepalankiai nuteikti Jūsų atžvilgiu, ypač jei tos pažiūros atitinka, nors iš dalies, tikrenybei.

Jei visa, ką esate gavę, išversite į anglų kalbą, būsiu jums tik dėkingas, ypač jei dar gausiu vieną vertimo kopiją. Aš čia neturiu, geriau pasakius, nemėginau ieškoti, kas galėtų išversti. Gal ateis metas, kada būtinai reikės viskas ištiesai paskelbti, bet šiandien tai būtų nereikalingas erzinimas, ir viskas praskambėtų be atgarsio. Taip bent aš manau.

Linkiu Tamistai ir Jūsų asmenyje Lietuvai geriausios kloties.

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 75.

P. Žadeikio 1949 m. lapkričio 30 d. laiškas V. Krėvei

Didžiai Gerbiamas profesoriau,

Šiuomi noriu Tamstai nuoširdžiai paačiuoti už man atsiųstą Dangaus ir žemės sūnus, Žemės vingiais [originale pabraukta. – M. T.], paties autoriaus autografuota 1949. XI. 7.

Tas didelios vertybės kūrinys yra pasigėrėtinas įnašas į lietuvių tautos kultūros lobyną. Savo keliu yra tai maloni dovana kiekvienam lietuviui pergyvenant tremties laikus.

Tamstos

P. Žadeikis
Jg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 76.

* Kalbama apie V. Krėvės seserį Veroniką ir jos šeimą, kurią 1941 m. vasarą sovietai ištrėmė į Sibirą.

** Andrejus Ždanovas – sovietų emisaras. Sovietams okupavus Estiją, atsiųstas iš Maskvos vadovavo Estijos prievartinio įjungimo į Sovietų Sąjungą spektakliui.

V. Krėvės 1950 m. rugpjūčio 28 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri!

Skubu pranešti Tamistai, kad Jūsų raštą esu gavęs. Iš jo aš gerai nenusivokiu, ko Tamista, Ponas Ministeri, norėtųmėt, kad aš padaryčiau. Kas buvo atsitikę Lietuvoje mano nelemto ministeriavimo metu, Tamistai yra žinoma iš tų mano užrašų pluoštų, kuriuos Tamistai savo laiku buvau nusiuntęs. Kas įvyko rinkimų į „seimą“ metu ir vėliau, kai jau aš nedalyvavau Valdžioje, manau, kad Tamista iš kitų šaltinių visa tai geriau žinote negu aš.

Iš visos širdies norėdamas Tamistai, Ponas Ministeri, padėti sunkioje už Lietuvos laisvę kovoje, norėčiau štai ką pasiūlyti: Tamista ar Tamistos bendradarbiai tesuredaguotų anglų kalba mano vardu tokį pareiškimą, kuris forma ir turiniu labiausiai atitiktų savo tikslui, o aš jį gavęs pasirašyčiau.

Siūlau tai todėl, kad aš joks diplomatas, ir toje srityje mano patarimai nieko verti, ir todėl bijau, kad viešu Valstybės reikalu tinkamo pareiškimo nesugebėsiu parašyti, o kas man galėtų padėti ir patarti, tokio žmogaus čia, Filadelfijoje, nėra. Be to, ir anglų kalboje nesu padaręs tiek pažangos, kad galėčiau savistoviai išdėstyti savo mintis; gi surasti vertėją nematau galimybes.

Jei Tamistai, Ponas Ministeri, mano pasiūlymas būtų priimtinas, man būtų džiaugsmo, kad nors tokiu būdu galėčiau būti naudingas.

Su didžiausia pagarba

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 77.

P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 11 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas p. Profesoriau,

Tamsta buvau malonus atsiųsti man vieną nuorašą Tamstos rašinio, pavadinto „Pirmoji Bolševikų Okupacija Lietuvos. Naujos Vyriausybės Sudarymas Okupacijos Metu“, iš viso 26 psl. Gal klystu, bet man atrodo, kad kalbamas Tamstos rašinys 26-tuoju puslapiu nesibaičia, bet turėjo būti daugiau dar to rašinio puslapių. Kiek – nežinau. Būsiu Tamstai dėkingas už paskolinimą man kalbamo rašinio trūkstamų puslapių, pradedant 20-tu (kur baigiama šitaip: „mūsų tarpe dar nebuvo Vidaus Reikalų Ministerio M. Gedvilos ir Švietimo Ministerio Venclovos“) iki pat rašinio galo.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Ilg. Ministras

(Ten pat įdėtas V. Krėvės atsiminimų tekstas: „Pirmoji okupacija Lietuvos. Naujos vyriausybės sudarymas okupacijos metu“ (l. 79–104); „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“ (l. 105–130). Po juo parašas „Orig. Dr. Vincas Krėvė Mickevičius“, patvirtinta „Notary Public“. Data 1951. I. 7 d. (l. 131.)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 78.

P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 11 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas p. Profesoriau,

Ačiuodamas Tamstai už laišką iš š. m. rugpjūčio 28 d. ir už pažadą kooperuoti, šiuomi tuo tarpu prašyčiau Tamstos padėti savo parašą nuėjus pas Notary Public ant čia jungiamų trijų kopijų „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“. Jei Tamstai dėl kokių nors priežasčių nepavyktų pasirašyti pas Notary Public, tai Tamsta prašomas pasirašyti savo vardą ir pavardę „Vincas Krėvė“ ant visų trijų nuorašų ir man grąžinti.

Kadangi Tamstos kalbamame pasikalbėjime Maskvoje su V. M. niekur nepaženklinta data, tai būkit malonus tą datą paženklinti rašinio pradžioje ir rašinio gale padėkite datą savo pasirašymo. Po padaryto pasirašymo malonėkite skubos keliu tris kopijas man grąžinti.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 131.

P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 11 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Štai čia jungiu nuorašą angliško vertimo to pareiškimo Tamstos, kurin padarėte su keleta liaudies seimo narių Kaune 1942 m. rugpjūčio mėn. 30 d. Būtų labai svarbu, kad Tamsta malonėtum padaryti trumpą pareiškimą kad ir šitokio turinio: „Kas dėl mano ir kitų pasirašiusių tą pareiškimą iš 1942 m. rugpjūčio mėn. 30 d. Kaune, pareiškiu, kad kaip aš, taip ir kiti tai padarėme laisva valia ir tą pareiškimą galėčiau dabar net pakartoti. Parašas Prof. Vincas Krėvė.“

Šį pareiškimą malonėkite pasirašyti pas Notary Public ir jin prisekite prie to pareiškimo, padaryto Kaune.

Priedas: 1 lapas [priedo nėra].

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 132.

V. Krėvės 1950 m. rugsėjo 13 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas p. Ministeri,

Šiandien esu gavęs iš Jūsų du laišku ir siuntinį su trimis egzemplioriais mano atsiminimų apie apsilankymą Maskvoje ir pasikalbėjimą Lietuvos reikalais su Molotovu birželio mėn. 30 d. (Atsiminimuose tai pažymėta.)

Tikiuosi, kad vėliausiai reikalą pas notarą galėsiu atlikti pirmadienį ir jums grąžinti.

Dėl antro laiško su neva mano pasirašytu pareiškimu turiu pasakyti, kad tai bus greičiausia apokrifas. Aš visai negaliu prisiminti, kad panašų pareiškimą būčiau pasirašęs ir dargi su ten išvardintais asmenimis, kurių kelių netgi visai nepažįstu.

Tuo nenoriu pasakyti, kad aš negaliu tokio pareiškimo pasirašyti dabar. Apokrifinių dokumentų panašios rūšies teko man matyti ir daugiau. Esu matęs pas Dr. Jurgėlą neva nuotrauką mano ranka ir su mano parašu parašyta vokiečių kalba straipsnio, kuris neva buvo atspausdintas Vokiečių Užsienio Reikalų ministerijos leidinyje. Tas, kuris už mane parašė ir pasirašė, matyti, neturėjo mažiausio supratimo (ar gal tuo ir nesirūpino) nei apie mano rašyseną, nei kaip atrodo mano įprastas pasirašymo būdas.

To, ką esu kalbėjęs Muziejaus salėje Kaune, rodos, 1941 metais, o gal ir 1942, datos dabar nepamenu ir savo kalbos kopijos neturiu, bet joje aš tik trumpai buvau pakartojęs apie savo pasikalbėjimą su Molotovu ir daugiau apie nieką.

Prašyčiau Jūsų malonaus patarimo, kaip šiuo atveju pasielgti ir, esant mano atsiminimams, dar pasirašyti ir panašų pareiškimą. Jei tai reikalinga, prašyčiau tokio pareiškimo paruoštus egzempliorius, kuriuos reiktų tik pasirašyti, man atsiųsti.

Aš patsai perrašyti negalėčiau, o prašyti pašalinio žmogaus, kad ir Universiteto sekretorės, šiuo atveju nenorėčiau.

Atleiskite man mano įkyrumą, ponas Ministeri!

Su didžiausia pagarba

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 133.

P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 19 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Ačiū Tamstai už atsiuntimą trijų nuorašų pasikalbėjimo su Večislovu, prie notaro pasirašytų.

Kas dėl to pareiškimo, Tamstos ir kitų padaryto Kaune 30 d. rugpjūčio mėn. 1942 m., tai nežiūrint į tai, kad p. L. Dovydenas turi kitą savo sumanymą kas dėl to pareiškimo (paskelbimo anglų kalboje pavidale knygos ar brošiūros), kalbamojo pareiškimo pasirašymas yra dabar Lietuvos bylai reikalingas kaip to Kauniško pareiškimo atpalaidavimas nuo vokiečių okupacijos „atspalvio“. Po to, kai Tamsta jį pasirašysite, prašyčiau jį man grąžinti, kad galėtumėm gauti kitų parašus.*

Priedas: 3 lapai [priedo nėra].

Su tikra pagarba

P. Žadeikis
Jg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 134.

* Liudas Dovydenas – rašytojas, 1940 m. liepos mėn. – Liaudies seimo vicepirmininkas.

P. Žadeikio 1950 m. rugpjūčio 24 d. laiškas V. KrėveiKonfidencialiai

Gerbiamas p. Profesoriau,

1. Rugsėjo 19 d. susirenka United Nations General Assembly, Flushing Meadows, N. Y. Ryšium su tuo dėl Lietuvos skundo prieš sovietus esam nusistatę to skundo į seimo dienotvarkę šiais metais nebrukti, bet ryšium su mūsų Aide Memoire iš 27 liepos pasitenkinti tuo, kad bent viena, o gal ir daugiau, delegacijų į UN, pasinaudodama kuria nors patogesne proga, nušviestų Baltijos tautų skundą UN seime. Turiu vilties, kad viena tų delegacijų bene bus JAV delegacija. United Nations yra gavusios keletą memorandumų tai iš Lietuvos diplomatų, tai iš VLIK'o*. Bet iki šiol nebuvo prideramai dokumentuoti. Tą dokumentaciją mums privalu padaryti dabar. Likimo buvo lemta, kad Tamsta 1940 m. birželio ir liepos laikotarpiu ėjai Ministerio Pirmininko ir Užsienio Reikalų Ministerio pareigas (nors gal tik nominaliai). Tamsta buvai tokioje nepaprastoje padėtyje, kad galėjai girdėti ir matyti, kaip agresorius apgaulingais būdais mindžiojo mūsų valstybės, mūsų tautos ir kiekvieno mūsų piliečio teises. Turime pagrindo manyti, kad per ateinančią sesiją United Nations visuotino seimo, kuris susirinks Flushing Meadows, bent viena delegacija, progai pasitaikius, bandys iš United Nations tribūnos užtarti Baltijos valstybes ir ryšium su tuo iškelti sovietų laužymą „of the fundamental rights of the Lithuanian people“. Šiuo atveju Tamstos pareiškimas (4-uose egz., anglų kalboj), „sworn and subscribed to before a Notary Public“, patarnautų Lietuvos bylai rimčiausiu būdu. Tai yra reikalas svarbus ir skubus ir aš tikiuosi, kad Tamsta neatsisakysite kooperuoti.

2. Visi atsimename, kad Tamsta ir tūli Liaudies Seimo nariai jau vokiečių okupacijai įsigalėjus 1941 m. padarėte ženklingą pareiškimą apie sovietų agresiją Lietuvoje, apie lietuvių tautos valios suklastavimą, apie vienpusišką ir neteisėtą Lietuvos įjungimo aktą į sovietų sąjungą. Kadangi tam pareiškimui, padarytam vokiečių okupacijoje, kai kas gali padaryti priekaištų, tai būtų labai svarbu, kad Tamsta vienas arba su kitais padarytumėt pareiškimą pas vietinį notarą atveju ano statemento, nurodant į originalinį statemento turinį ir kiek tas turinys buvo pakeistas per vokiečių cenzūrą.

3. Kas dėl Tamstos atpasakojimo turėto pasikalbėjimo su Užsienio Reikalų Komisarų Kremliuje, tai aš suprantu, kaip kad sykį apie tai minėjote, kad jį angliškame vertime būtų pravartu patiekti Departamentui.

Savo keliu, šį laišką gavęs, teiktės atsiliepti, kad žinočiau, kada ir ko iš Tamstos galėsiu susilaukti.

Su geriausiais linkėjimais ir tikra pagarba

P. Žadeikis
Ig. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 137.

* Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas.

P. Žadeikio 1950 m. spalio 12 d. laiškas V. Krėvei

(Laiško pradžioje angliškai parašyta: „Su linkėjimais iš Lietuvos pasiuntinybės.“

Toliau lietuviškai: „Tamstos rašinys netrukus įteikiamas atitinkamai įstaigai.“

Kartu pridedami du V. Krėvės atsiminimų tekstai, išversti į anglų kalbą):

„Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion, including the Formation of a New Government on Moscow's Owns and a Conversation with V. Molotov in Moscow“ (l. 144–228); „Statement“ (l. 229–231).

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 143.

P. Žadeikio 1950 m. spalio 18 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Tamstos rašinys, išverstas angliškai ir pavadintas „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion“, atatinamos įstaigos pareigūnams labai užimponavo. Ryšium su tuo kilo klausimas, ar Tamsta visa tai surašei dabar, ar Tamsta naudojais kokiais nors užrašais, pirmiau sudarytais?

Gal Tamsta taipgi galėtum paaiškinti, ar p. Natkevičius buvo surašęs kokią pro memoria ir jeigu taip – kieno rankose ji galėtų būti dabar?

Gal Tamsta nebūtum priešingas tam, kad jeigu šio krašto delegacijai prie UN atrodytų tam tikros vietos Tamstos rašinio panaudotinos jų diskusijoms tenai?

Su tikra pagarba

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 233.

V. Krėvės 1950 m. gruodžio 1 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministras,

Man labai nemalonu, kad aš tik dabar atsakau į Tamstos laišką, rašytą man 1950. X. 18. Iš tikrųjų nesu kaltas, nes laiškas pasiųstas senu adresu, kur aš jau seniai negyvenu, ir todėl jį gavau tik vakar, pripuolamai.

Savo atsiminimų dalį, kurią Tamistai esu pasiuntęs, rašiau iš dalies dar Lietuvoje būdamas, iš dalies jau Austrijoje begyvendamas. Naudojau „pro memoria“, kurie paprastai būdavo tuojau sudaromi. Jų kopiją visuomet pasilikdavau sau. Amerikoje jų neturiu, kadangi Austrijoje jie dingę pavogti austrų drauge su čemodanais ir drabužiais, važiuojant man iš Kapruno į Glazenbachą. Ponas Natkevičius galėjo turėti tik tuos „pro memoria“, kurie buvo sudaromi Maskvoje. Jie buvo mūsų Atstovybės archyvuose, kiti gi Užsienių Ministerijos archyvuose. Kas su jais atsitiko ir kur jie besiranda, dabar pasakyti negaliu. Greičiausia, kad pateko rusų rankosna. Man net norisi spėti, kad tie „pro memoria“ buvo viena iš priežasčių, kodėl buvau paskelbtas per Maskvos radiją L. Giros lūpomis lietuvių liaudies priešu. Be to, turiu dar vieną dalį pasikalbėjimo su Ždanovu, liečiančio grynai mano asmenį, todėl neprisiunčiau jo Tamistai.

Ten yra tokie Ždanovo išsireiškimai apie Staliną, kurie labai galėjo jam pakenkti, jei šis „pro memoria“ pateko Stalinui į rankas.

Pasiųsdamas Tamistai savo rankraščius aš turėjau omenyje, kad jų turinį Tamista, Ponas Ministras, galėsi panaudoti ten, kur to pareikalaus Lietuvos reikalai.

Su didele pagarba

V. Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 234.

V. Krėvės 1952 m. lapkričio 10 d. laiškas P. Žadeikiui

Ponas Ministeri,

Ačiū už sveikinimus mano 70 metų amžiaus sukaktuvių proga.

Tamistos, ponas Ministeri, pareiškimas, kad „aš buvau įveltas į mūsų raudonųjų kaimynų agresiją prieš Lietuvą“, yra neapdairus, neatitinkąs tikrnybei: aš nebuvo „įveltas“, bet lietuvių patriotų įprašytas, tiksliau pasakius, priverstas, kaip ir ponas Ernestas Galvanauskas, pasiimti tas sunkias ir pavojingas pareigas, kad gelbėtum padėtį, kuri susidarė, kai tauta liko be vyriausybės, be vadovybės, be politinių organizacijų ir net be informacijos, kas atsitiko ir kodėl taip atsitiko, kad galėtume, kas galima ir, kaip ne vienam Lietuvos patriotui atrodė, dar įmanoma išgelbėti.

Tamista, ponas Ministeri, lengvai galėjote ir dabar galite sužinoti ne iš partinių fanatikų, iš Lietuvos pabėgėlių pirmai pavojaus šmėklai švystelėjus, bet iš žmonių, kurie tuo metu Lietuvoje gyveno, iš Užs. Reik. Ministerijos bendradarbių, kokiomis sąlygomis teko tada dirbti ir kovoti su okupantu už Lietuvos reikalus, rizikuojant ne tik savo laisve, bet ir gyvybe.

Su pagarba

Vincas Krėvė (parašas)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 238–239.

P. Žadeikio 1952 m. lapkričio 13 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamas Profesoriau,

Atsiliepdamas į Tamistos š. m. lapkričio 10 d. laišką, aš vertinu aukštai Tamstos savaimingą reagavimą, Tamstos sąžinės padiktuotą, ryšium su tūlu išsireiškimu iš š. m. spalio mėn. 14 d., adresuotą Prof. Puzinui ryšium su Tamstos 70 metų sukaktuvėmis.

Posakis „kad jis buvo įveltas“ jokių būdu neduoda pagrindo manyti, kad jis pats buvo įsivėlęs. Žodis „įveltas“ buvo pavartotas gangreit tokia prasme, kaip „įprašytas“ arba kaip „priverstas“. Taigi priekaištavimo iš mano pusės nebuvo padaryta. Sutikdamas su Tamstos įsitikinimu, kad Tamsta buvai priverstas arba kad ir „įveltas“ prieš Tamstos norą ir valią, tai, rodos, iš to seka, kad neapdairumas iš mano pusės nebuvo taip jau aklas, kaip Tamstai lyg dabar atrodytų.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 240.

P. Žadeikio 1953 m. birželio 23 d. laiškas V. Krėvei

Gerb. Profesoriau,

Atsimindamas, kad Tamsta pastatęs sąlygą, jog Tamstos atsilankymas pas Molotovą nebūtų skelbiamas ištisai spaudoje (čia turiu galvoje anglišką vertimą „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion“),

1. Malonėkite atsiliepti, ar tas Tamstos nusistatymas tebegalioja?

2. Ar galima kopiją perduoti Dr. D. Krivickui ar p. V. Sidzikauskui* dėl panaudojimo ištraukų Tamstos pro memorijos?

Būtų gerai, kad Tamsta tuoj po gavimo šio mano laiško atsilieptum telefonu ar telegrafu.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Įg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 244.

V. Krėvės 1953 m. birželio 29 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri,

Atsakydamas į Tamstos raštą Nr. 1173 skubu pranešti, kad visą medžiagą, kurią Tamsta, Ponas Ministeri, esate savo metu iš manęs gavę, galite naudoti savo nuožiūra Lietuvos laisvinimo reikalu, lygiai kaip tą, kurią esu atspausdinęs ar dar atspausdinsiu.

Linkiu geriausios kloties ir sveikatos.

Su pagarba

Vincas Krėvė-Mickevičius

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 242.

P. Žadeikio 1953 m. rugpjūčio 14 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamasai,

Šį kartą dalykas eina apie tai, kad Molotovas Tamstai pasakęs:

„Jei Rusijos carai, pradėdant Ivanu Baisiuoju, būtų mėginę pasiekti Baltijos jūrą, jie tai būtų darę ne dėl savo ambicijų, bet todėl, kad to reikėjo Rusijos valstybės ir rusų tautos vystymuisi. Būtų nedovanotina, jei Sovietų Sąjunga nepasinaudotų šia proga etc. etc. Sovietų Sąjungos vadovai nutarė inkorporuoti Baltijos valstybes į Sovietų respublikų šeimą“ [versta iš anglų kalbos. – M. T.].

Tačiau tos įdomios citatos nerandame nei Tamstos lietuviškuose atsiminimuose „Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos. Naujos Vyriausybės sudarymas okupacijos metu“, nei „Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu“; konsekventiškai ji nepasirodo ir angliškame vertimo tekste

* Vaclovas Sidzikauskas – tuometinis Lietuvių laisvės komiteto pirmininkas.

antgalviu „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion“, pasirašyta Philadelphia pas notarą 1950 m. Tuo gi kalbamoji citata buvo pasirodžius spaudoje lapkr[ičio] 1944 m., bet ji buvo daug pirmiau Tamstos pavartota, bene 1941, kai Tamsta kalbėjai užsilikusią Liaudies Seimo narių tarpe Lietuvoje.

Laukdamas Tamstos atsiliepimo, lieku

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis
Jg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 254.

V. Krėvės 1953 m. rugpjūčio 26 d. laiškas P. Žadeikiui

Didžiai gerbiamas Ponas Ministeri,

Atsakydamas į Jūsų raštą Nr. 1521 turiu pareikšti Tamistai, kad aš buvau savo metu pasiuntęs Atstovybei atsiminimų pluoštą, lietuvių kalba parašytą. Tų mano atsiminimų vertimą atliko Atstovybė. To vertimo į anglų kalbą dalį, kuri lietė mano pasimatymą Maskvoje su Molotovu, esate man, Ponas Ministeri, pasiuntę su pageidavimu, kad pasirašyčiau ir savo parašą patvirtinčiau pas notarą ir juo skubiausiai grąžinčiau Atstovybei, ką ir esu padaręs. Mano kaltė, kad nepatikrinau, pasitikėdamas, kad tai jau yra atstovybės padaryta. Matyti, Jūsų mašinistė perrašinėdama bus praleidusi tą abzacą, kuris Tamistai šiandien yra svarbus. Tik taip galiu išaiškinti sau, kodėl to abzaco nėra mano pasirašytame Jūsų tekste.

Su pagarba

Dr. Vincas Krėvė

(P. Žadeikio priedas pieštuku: „Bet jo yra pasirašyta (pas notarą) ir lietuviškas tekstas.“)

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 252.

P. Žadeikio 1953 m. rugsėjo 19 d. laiškas V. Krėvei

Gerbiamasai,

Gavau Tamstos laišką iš rugpjūčio 26 d., kuriame spėjate, kad mums rūpimas Molotovo sakinyi apie Ivano Baisiojo politiką galėjo per klaidą nepatekti į nuorašus, kurie buvo padaryti Pasiuntinybėje iš Tamstos gautojo lietuviško teksto. Žinoma, tokia klaida visados galėjo atsitikti. Dėl to malonėkite atsiųsti tą originalą, iš kurio mes pasidarėme sau nuorašus, bei anglišką vertimą. Tokiu būdu bus užbaigtas nesusipratimas.

Laukdamas Tamstos atsiliepimo, lieku

Su pagarba

P. Žadeikis
Jg. Ministras

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 251.

LIETUVOS PASIUNTINIO DIDŽIOJOJE BRITANIJOJE B. K. BALUČIO IR P. ŽADEIKIO REAKCIJA Į V. KRĖVĖS ATSIMINIMUS

B. K. Balučio 1953 m. liepos 10 d. laiškas P. Žadeikiui

Londonas

Gerb. p. Žadeikiui

Mielas Prieteliau,

Žiūr. ryšium su mano laišku Dr. P. Karveliui iš VII. 7 d.

Šiandien esu gavęs „*Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion*“ – Dr. Vinco Krėvės-Mickevičiaus „*Swerned Statement before Notary Public*“, padarytas Philadelphijoj 15 d. rugsėjo 1950 m. [čia ir toliau pabraukta originale. – M. T.]. Ačiū labai už jo prisiuntimą.

Kaip patėmysi, mano laiške Dr. Karveliui iš liepos 7 d. (punktas 4-tas) aš buvau padaręs pastabą ir pasigailėjimą, kad ligi šiol neteko matyti (išskyrus laikraščius) jokio bent šiek tiek formalinio tuo reikalu pranešimo iš paties Krėvės. Kaip sykis turėjau galvoj kad ir tokį pranešimą, kaip šis jo padarytas su Notary Public paliudijimu. Bet man kyla klausimas dabar: šis Krėvės pareiškimas padarytas Philadelphijoj 1950 metais; kur jis buvo ligi šiam laikui? Aš jį matau pirmusyk dabar tik. Vliko* Memorandumo tekste (apie ką kalba mano viršminėtas laiškas Dr. Karveliui) panaudotos citatos lyg rodytų, kad jos buvo paimtos iš šio Krėvės pareiškimo, padaryto pas Notarą 1950 m. (nors ir jos nėra visur pažodžiui, kaip citatos privalėtų būti). Iš to tenka pasidaryti išvadą, kad Vlikas turbūt turėjo tą Krėvės pareiškimą daug anksčiau. Bet nei Krėvė, nei Vlikas neskaitė reikalingu ligi šiol supažindinti su juo Lietuvos atstovų (kad ir manęs), nes jį gavau tik iš Sveikojo** dabar – arti po 3-jų metų laiko... Man todėl būtų labai įdomu žinoti, kada ir kuriuo būdu Sveikas jį gavai; ar tiesiogiai iš Krėvės ir ar tik dabar? Nes man sunku daleisti mintį, kad taip svarbus dokumentas būtų išgulėjęs pas Tave tiek laiko.

Dabar keletas pastabų dėl paties šio Krėvės pareiškimo:

(1) Aišku, kad tai yra vertimas iš lietuvių kalbos anglų kalbon – labai geras vertimas. Bet yra pėdsakų, kad visgi tai yra vertimas. Pavyzdžiui, taip p. Vasiljev, taip p. Dekanozov visur, kalbėdami apie viršininkus, vartoja (vertime) žodį „friend“ vietoj rusų priimto „tovarišč“, kuris anglų kalboje būtų ne „friend“, bet „Comrade“. Išrodo beveik tikra, kad originale turėjo būti lietuviškas „draugas“ išverstas į „friend“. Antra vertus, Krėvė originalą galėjo tik lietuviškai parašyti, nes abejoju, ar jau spėjo pakankamai pramokti angliškai. Tad drauge su tuo įdomu, ar pas Notary Public buvo paliudytas lietuviškas ar angliškas tekstas. Tas kartais gali būti svarbu žinoti, šį dokumentą naudojant. Tai viena, o antra, ar Sveikas turi tik man prisiųstą anglišką tekstą, ar taipgi ir originalą – lietuvišką tekstą? Mums būtų labai pravartu turėti ir lietuviškąjį tekstą, jeigu kartais toks tekstas buvo pas Notarą paliudytas.

(2) Šis Krėvės pareiškimas padarytas 1950 m. – reiškia, jau po 10 metų. Ir geniališkos atminties žmogus negalėtų po tiek laiko atpasakoti pasikalbėjimo, sieksninių citatų formoje, be steno-grafinių užrašų. Ir tas meta tam tikrą šėšėlį, kiek tiksliai tie pasikalbėjimai atpasakoti. Teisybė,

* VLIK'as – Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas.

** Turimas omenyje Povilas Žadeikis.

jau žymiai toliau yra, tarp kitko, pažymėta, kad ponė Natkevičienė darė užrašus, kai Krėvė atpasakojo savo pasikalbėjimą su Molotovu, tuojaus grįžus iš Kremlio. Tai labai svarus paminėjimas, bet jis turėtų būti žymiai stipriau suryšintas – gal pačio Krėvės pareiškimo pradžioje: kad šis jo pareiškimas yra daromas sulig jo turimų užrašų, fiksuotų tuojaus po pasikalbėjimų. Manytina, kad arba pats Krėvė galėjo turėti tų užrašų nuorašą, ar galbūt Natkevičius sugebėjo juos išsivežti iš Lietuvos ir turėjo juos prieš savo mirtį Austrijoje. Toks tinkamas paryškinimas pridutų visai kitokios – ir tai smarkiai sustiprintos – svarbos pačiam Pareiškimui.

(3) Man puolė akin ir dar vienas dalykas. Šis, dabar Tavo prisiųstas, Krėvės pareiškimas yra plačiausia jo pasikalbėjimų Maskvoje versija, koki man teko ligi šiol matyti. Ji yra su jo parašu – reiškia, reik manyti, kad ji pilnai pilnutėlė. Ir visgi aš pasigendu jame vienos – gal svarbiausios – citatos iš Molotovo pareiškimo Krėvei, kurį jis pats atpasakojo buvusių Liaudies Seimo narių susirinkime ir kuri prasidėjo Molotovo žodžiais: „Jei Rusijos carai, pradedant Ivanu Baisiuoju, būtų mėginę pasiekti Baltijos jūrą, tai jie būtų darę ne dėl savo ambicijų, bet todėl, kad to reikėjo Rusijos valstybės ir rusų tautos vystymuisi. Būtų nedovanotina, jei Sovietų Sąjunga nepasinaudotų šia proga etc. etc. Sovietų Sąjungos vadovai nutarė inkorporuoti Baltijos valstybes į Sovietų respublikų šeimą“ [versta iš anglų kalbos. – M. T.].

Šitą Molotovo pareiškimą Krėvės aš pats panaudojau keliais atvejais (žiūr. „Lithuania's Fight for Freedom“ Londono laidos pusl. 28 ir „Some Aspects of the Soviet Russian Rule in Occupied Lithuania“, Appendix 1). Naudojo jį ir kiti. Tai buvo citata Molotovo žodžių, anot Krėvės. Bet šios citatos nėra šiame pilnų pilniausiam Krėvės Pareiškime. Tiesiog neįmanytina, kad jis būtų pamiršęs taip svarbią ir vaizdingą Molotovo pareiškimo dalį. O tas gali mus pastatyti labai keblion padėtin: arba mes buvome melagiai, cituodami Krėvę, arba Krėvė melavo Liaudies Seimo buvusių narių susirinkime, nes ką jis ten sakė, dabar nėra jo pilnam Pareiškime.

(4) Pagaliau, strictly speaking, ir šis pas Notarą paliudytas Krėvės pareiškimas neturi dokumento formos. Jis tokiu būtų, jeigu būtų padarytas „A sworn Affidavit“ formoje, prisilaikant visų Affidavitui charakteringų reikalavimų. Šiaip jis išrodo ir vėl straipsnis.

(5) Būtų ypatingai svarbu, kad šitokios svarbos dokumentas galėtų būti peržiūrėtas, ištaisytas ir papildytas – kol Krėvė dar gyvas... Reikėtų „to get hold of“ ir tų Natkevičienės darytų užrašų, jeigu jie yra pas Krėvę, ar gal pas Natkevičienę (po Natkaus* mirties) išlikę.

Su geriausiais linkėjimais

B. K. Balutis (parašas)

LCVA, f. 648, ap. 2, b. 484, l. 1–2.

P. Žadeikio 1953 m. liepos 31 d. laiškas B. K. Balučiui

Mielas Dzūke**,

Atsiliepdamas į Tavo š. m. liepos 10 d. laišką, jaučiu savo pareigą Tau paaiškinti, kodėl iš manęs gavai Vinco Krėvės jo pasimatymo su Molotovu taip nežmoniškai suvėlintą rašinį.

* Turimas omenyje Ladas Natkevičius.

** P. Žadeikis taip laiškuose dažnai kreipdavosi į B. K. Balutį.

Dalykas faktinai įvyko šitaip. Krėvei atvykus į Ameriką prof. Senn pastangomis 1947 m. balandžio mėnesį, man rūpėjo iš jo gauti pareiškimą pro memo formoje apie jo tą drąsų žygį pas Molotovą Maskvoje 1940 m. gale birželio mėnesio. Nutariau jį pakviesti atvykti į Washingtoną. Jis su savo kolegomis, prof. Senn ir p. Saliu, ir atvyko 1947 m. gegužės mėnesį. Jis tada pasižadėjo parašyti savo atsiminimus, ką jis ir padarė su sąlyga, kad tie du jo lietuviškai surašyti atsiminimai, būtent (a) Pirmoji bolševikų okupacija Lietuvos. Naujos Vyriausybės sudarymas okupacijos metu, ir (b) Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu, niekam nebūtų dalinami. Jis pats sau rezervavo visas teises, kiek tai liečia virš minėtų straipsnių pavartojimą. Vienam tų straipsnių (Pirmoji bolševikų okupacija etc.) dar ir dabar iš jo negautas galas.

Mums čia susidarė reikalas tą informaciją išversti į anglų kalbą. Bet Krėvė nesutiko duoti mums laisvas rankas. Jis padarė betgi vieną išimtį, sutikdamas, kad angliškas straipsnis „Lithuania, Victim of Soviet Russia's Expansion“ gali būti panaudotas pasiuntimui į Dept. of State, kas ir buvo įvykdyta spalio 12, 1950. Tas straipsnis angliškai buvo mūsų sudarytas iš tų dviejų aukščiau paminėtų lietuviškų straipsnių. Pirmoji dalis angliškojo teksto nėra vertimas žodis į žodį (Pirmoji bolševikų okupacija etc.), bet tik atpasakojimas. Antroji dalis yra vertimas (Pasikalbėjimas Maskvoje su V. Molotovu).

Vincas Krėvė lyg ko tai bijodamas delsė, o laikas vis bėgo šuoliais pirmyn. Politiniam horizontui bekintant, ir p. Krėvė pasidarė nuolaidesnis. Atsiliepdamas į mano laišką Nr. 1173 iš birželio 23, 1953, p. Krėvė atsiliepė trumpu laišku iš birželio 29, 1953, kuris skamba šitaip:

„Atsakydamas į Tamstos raštą Nr. 1173 skubu pranešti, kad visą medžiagą, kurią Tamista, Ponas Ministeri, esate savo metu iš manęs gavę, galite naudoti savo nuožiūra Lietuvos laisvinimo reikalu, lygiai kaip tą, kurią esu atspausdinęs ar dar atspausdinsiu.“

Tas jo laiškas, man matosi, reiškia santykių tarpe mūsų susitvarkymą. Mat pernai metais, minint jo 70 m. sukaktuves, buvo įžiūrėjęs į mano jam pasiųsto sveikinimo tekstą šališką jo žygio Maskvon apibūdinimą: jam nepatiko žodis, kad jis buvęs „įveltas“ į tą bolševikinę akciją. Tuomet jam aš aiškinau, kad žodis „įveltas“ toli nėra tas pats kaip žodis „įsivėlęs“, kas reikštų asmeninės iniciatyvos elementą.

Su geriausiais linkėjimais

P. Žadeikis (parašas)

Priedu:

Krėvės du virš minėti rašiniai lietuviškai.

LVCA, f. 648, ap. 2, b. 484, l. 34; f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 249.

P. Žadeikio 1953 m. rugsėjo 30 d. laiškas B. K. Balučiui

Washington

Dokumentas

Nr. 1736

Mielas Dzūke,

Tikėdamas, jog esi aplamdęs tiek savo kvarabą, kad gali pats savo korespondenciją peržiūrėti, čia noriu keletą žodžių parašyti Tau, kaipo geriausiam prieteliui ir mūsų diplomatinės tarnybos dekanui. Iš p. Balicko pranešimo paaiškėjo, kad Tau teko pergyventi tą, kas buvo panašu į

perkūno smūgi. Marulis ir aš tikime, kad Dzūkiškas Tavo natūros atsparumas padėjo Tau tą netikėtą dvikovą laimėti. Bet tas laimėjimas nėra galutinis. Todėl pastūmęs į šalį visas politikos prašmatnybes turi daugiau rūpintis savo sveikatos sustiprėjimu, nes Lietuva „cannot afford to lose your experience in diplomacy“.

Prisiminus Tavo nusistebėjimą, kad Dr. Krėvės angliškame vertime jo pro memorijos po pasimatymo su Molotovu birželio gale 1940 yra iškritusi Molotovo frazė apie Ivano Baisiojo politiką, tai p. Krėvė pasakė, kad, matomai, per klaidą tatai atsitiko perrašant Pasiuntinybėje jo mums atsiųstą lietuvišką tekstą. Tada aš paprašiau jo atsiųsti originalą, bet iki šiol iš jo negauta nei atsakymo, nei originalo pasikalbėjimo Maskvoje. Galų gale manau, kad kalbamoji frazė apie sovietų ekspansiją Ivano laikais nėra joks revelacijos perlas, ypatingai čia, pas mus. Ką tik dabar gavau pranešimą, kad p. Krėvė buvo prašytas per Kersteno Komiteto technikinę komisiją duoti preliminarinį paliudijimą ryšium su jo pasikalbėjimu su Molotovu. Tame preliminariniame apklausinėjime, kuris įvyko New Yorke, in the Baltic Freedom House 21 rugsėjo, buvo užrekorduoti Sidzikausko, Mašalaičio, Vinco Krėvės, gen. Pundzevičiaus, Juozo Audėno, Dr. Trimako, Dr. Mykolo Devenio, Vinco Rastenio, p. Minkūno ir dar kitų pasisakymai. Apie Vinco Krėvės investigatorių nuomonę yra, kad jis yra slidus ir nieko nepasako, nors mėgsta ilgai kalbėti. Kai Krėvė buvo paklaustas, kas tuo metu buvo bosas Lietuvos, tai Vincas pareiškė: „Tai aš buvau tas bosas.“ Matomai, jis pamiršo savo marionetinę rolę, kuri buvo diktuojama Dekanozovo. Jis į kitą paklausimą – kas ypatingai jį vertė vykti į Maskvą – atsakė, kad suvaldyti Dekanozovą. Dar į kitą paklausimą – kodėl jis dėjosi į Lietuvių Sovietų Draugiškumo Draugiją ir buvęs tos Draugijos pirmininku – p. Krėvė atšovęs: „Tatai buvęs Lietuvos vyriausybės noras.“ Krėvė, žinoma, kalbėjo lietuviškai ir Dr. Trimakas vertė į anglų kalbą. Ypatingai vykusis buvo p. Mašalaičio paliudijimas: gi V. S.* liudijęs net dvi valandas. Kai p. Kerstenas sugrįš iš Europos, tai prasidės formalinis liudininkų apklausinėjimas. Tatai bus kas tai panašaus į tragikomediją.

Šiuo tarpu tiek. Su nekantrumu lauksime žinios, kada atgausi savo jėgas, iš lengvo jas ugdydamas ir neforsuodamas ir nesirūpindamas jokiais reikalais, o tik savo sveikata, nes tai pirmenybė.

Su geriausiais linkėjimais

p. B. K. Balučiu,
Lietuvos Ig. Ministrui
Londone

LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 256.

* Vaclovas Sidzikauskas.

Nuorodos

¹ Pavyzdžiui, J. Skirius, „Vincio Krėvės-Mickevičiaus pastangos išsaugoti Lietuvos savarankiškumą po sovietų invazijos“, *Kultūros barai*, 1998, Nr. 2, 3; to paties, „Prof. Vincio Krėvės-Mickevičiaus pastangos išsaugoti Lietuvos savarankiškumą (1940 06 17–07 22)“, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999, p. 389–406.

² Itin svarbiu šaltiniu laikytas 1940 m. vasarą Maskvoje įvykęs V. Krėvės pasikalbėjimas su V. Molotovu. Šis V. Krėvės aprašytas pokalbis buvo įdėtas į Ch. J. Kersteno komiteto, 1953–1954 m. tyrusio prievartinio Baltijos šalių inkorporavimo į Sovietų Sąjungą bylą, atskirą leidinį (plačiau žr.: *Baltijos valstybių užgrobimo byla*, Vilnius, 1997, p. 330–333).

³ M. Tamošaitis, „Apie Vincio Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos vertinimą JAV lietuvių spaudoje (1945–1954 m.)“, *Kultūros barai*, 2002, Nr. 10, p. 64–68.

⁴ A. Zalatorius, „Rašytojo politiniai memuarai“, kn.: V. Krėvė, *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė*, Vilnius, 1992, p. 7.

⁵ A. Zalatorius, *ibid.*, p. 5.

⁶ V. Maciūnas, *Vincas Krėvė savo laiškuose 1944–1954 m.* Nedidelės apimties leidinį 1970 m. išleido Lietuviškos knygos klubas Čikagoje. Ten nurodyta, kad laišškai spausdinami iš „Draugo“ kultūrinio priedo 1969 m. liepos 26 d., rugpjūčio 2 d., rugsėjo 16, 23 ir 30 d. Laiškai taip pat buvo išleisti atskiru sąsiuvinio ir atskira knygele tokiu pačiu pavadinimu bei paskelbti lietuvių žurnale „Metmenys“: V. Maciūnas, „Vincas Krėvė savo gyvenimo saulėlydyje. I. Jo 1944–1954 metų laiškų ištraukos“, *Metmenys*, 1979, Nr. 38, p. 83–121; 1980, Nr. 39, p. 90–124.

⁷ *Ibid.*, 1979, Nr. 38, p. 113–114.

⁸ *Ibid.*, p. 120.

⁹ *Ibid.*, p. 121.

¹⁰ *Ibid.*, 1980, Nr. 39, p. 99.

¹¹ VUB RS, f. 118–431. Rankraštyne saugomi aštuoni V. Krėvės laišukai, rašyti P. Žadeikiui. Pirmas laiškas datuotas 1948 m. gegužės 9 d., paskutinis – 1953 m. birželio 29 d. Juose menkai atsispindi V. Krėvės atsiminimų rašymo aplinkybės ir lietuvių diplomatų reakcija į atsiminimus.

¹² Plačiau žr.: V. Maciūnas, „Vincas Krėvė savo gyvenimo saulėlydyje...“, *Metmenys*, 1979, Nr. 38, p. 83–88.

¹³ Plačiau žr.: A. E. Sennas, „Vincas Krėvė's Journey to America“, *Journal of Baltic Studies*, 1976, No. 3.

¹⁴ P. Žadeikio 1945 m. sausio 7 d. laiškas V. K. Venčiui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 1.

¹⁵ V. Mošinskio 1946 m. spalio 21 d. laiškas P. Žadeikiui, *ibid.*, l. 32.

¹⁶ Plačiau žr.: M. Tamošaitis, „Apie Vincio Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos vertinimą JAV lietuvių spaudoje (1945–1954 m.)“, *Kultūros barai*, 2002, Nr. 10, p. 64–68.

¹⁷ A. Senno 1946 m. birželio 26 d. laiškas P. Žadeikiui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 26.

¹⁸ P. Žadeikio 1946 m. birželio 27 d. laiškas A. Sennui, *ibid.*, l. 27.

¹⁹ A. Senn, „Šis tas iš mano darbuotės lituanistikoj“, *Akiračiai*, 1991, Nr. 6, p. 6–7.

²⁰ Pavyzdžiui, 1947 m. balandžio mėn., V. Krėvei atvykus į JAV, lietuvių išeivių spauda, įvertindama V. Krėvę kaip rašytoją, tikėjosi, kad klasiko politiniai atsiminimai greitai pasirodys anglų kalba („Prof. Krėvė-Mickevičius ir Komunistų Ruošiamas Perversmas Amerikoje“, *Dirva*. Remiamasi pagal: LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 37).

²¹ P. Žadeikio 1949 m. vasario 26 d. laiškas E. Galvanauskui, *ibid.*, b. 1168, l. 5.

²² „Nepriklausomybės paskutinių dienų agonija. Iš Ernesto Galvanausko atsiminimų“, *Kultūros barai*, 2001, Nr. 10, p. 70–74; Nr. 11, p. 70–76.

²³ Z. Butkus, „Naujas liudijimas apie Lietuvos okupaciją 1940 m.“, *ibid.*, 2002, Nr. 1, p. 75–81.

²⁴ P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 21 d. laiškas P. Grigaičiui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1203, l. 135.

²⁵ L. Dovydeno 1950 m. rugsėjo 23 d. laiškas P. Žadeikiui, *ibid.*, l. 136.

²⁶ P. Žadeikio 1950 m. rugsėjo 25 d. laiškas L. Dovydenui, *ibid.*, l. 138.

²⁷ P. Žadeikio 1952 m. spalio 14 d. laiškas J. Puzinui, *ibid.*, l. 236.

²⁸ L. Truska, „Vincas Krėvė ir „Liaudies“ vyriausybė“, *Literatūra ir menas*, 1992, lapkričio 28; to paties, *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 63.

²⁹ Plačiau žr.: M. Tamošaitis, „Kontroversiški V. Krėvės-Mickevičiaus parodymai apie 1940 m. Lietuvos okupaciją JAV Ch. J. Kersteno komitetui po Antrojo pasaulinio karo“, *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2(16), p. 55–70.

³⁰ T. Remeikis, „Pabaltijo valstybių okupacijos tyrimai JAV ir V. Krėvė-Mickevičius“, *Kultūros barai*, 1999, Nr. 9, p. 66–67.

Gauta 2009 01 27

Vilniaus pedagoginis universitetas,
T. Ševčenkos g. 31, Vilnius,
el. paštas: m_tamosaitis@yahoo.com